

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Dokl

Vzpon nove levice v Latinski Ameriki in njena (ne)implementacija neoliberalnih politik

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Dokl

Mentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

Vzpon nove levice v Latinski Ameriki in njena (ne)implementacija neoliberalnih politik

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Vzpon nove levice v Latinski Ameriki in njena (ne)implementacija neoliberalnih politik

Padec avtoritarnih režimov in neuspele neoliberalne politike so povzročile gospodarsko-politične spremembe v Latinski Ameriki. Masovna mobilizacija novih ali do tedaj neslišanih družbenih gibanj je kot odgovor na krizo, odprla prostor novim levim političnim strankam, ki tako vse od leta 1980 zasedajo oblast v regiji. Gibanja se od države do države razlikujejo, vendar pa imajo skupne vsaj tri splošne poteze: občutljivost za revščino in socialno pravičnost, obrambo nacionalnih interesov, zlasti narodnega bogastva, ter podpiranje skupnih političnih in ekonomskih razvojnih iniciativ. Neoliberalne reforme, ki so se izkazale za neuspešne pri reševanju družbenih in ekonomskih problemov so povzročile tako padec ekonomije kot padec demokracije. Države neoliberalne politike izvajajo različno ene so jih popolnoma ponotranjile, druge so jih bile prisiljene vsaj delno implementirati, spet tretje so jih zavrnile in sedaj iščejo ustrezne alternative onkraj takšnega družbenega sistema. Medtem ko je Brazilija odprla svoje trge, privatizirala domača podjetja in privabila tuje investitorje, zraven pa ostala socialno občutljiva za najrevnejše skupine, je Venezuela stopila na staro pot državnega protekcionizma, razširila mrežo socialnih politik, zavzela samodržno vlogo v zunanji politiki in spodbudila regionalne integracijske procese.

Ključne besede: Nova levica, družbena gibanja, neoliberalne reforme, Brazilija, Venezuela.

The rise of the new left in Latin America and its implementation of neoliberal politics

The fall of the authoritarian regimes and failure of the neoliberal politics has caused economical and political changes in Latin America. The mass mobilization of new or until than unheard social movemets has served as a response to crisis, which has led to opening of a new space for the new left political parties which govern the region from the 1980s. The movements many points differ from the state, but they have in common at least three main poits: the sensibility for the poverty and social justice, defence of national interests, mainly national resources, and promotion of common political and economical developmental iniciatives. Neoliberal reformes, which have proved to be unseccessful in dealing with social and economic issues, have caused the fall of the economy and democracy. The neoliberal policies of the state have been implemented in different ways, some of them were completly internalised, the implementation of some others were made by force and the last have rejected mentioned policies, and are now searching for the new alternatives. Meanwhile Brasil has opened its markets and has privatised national companies and gained foreign investors, but has succeeded in staying aware of socialy most vonurable groups, Venezuela has stepped on its original path of the national protectioniosm, had widen the network of social policies and has asserted its autonomous role in foreign politics, but also encouraged regional integration processes.

Key words: The new left, sicial movements, neoliberal reforms, Brazil, Venezuela.

KAZALO

1	Uvod.....	5
1.1	Namen in cilj preučevanja	8
1.2	Raziskovalno vprašanje	9
1.3	Metode in tehnike	9
2	Roza plima – skušnjava poenostavljanja.....	10
3	Tipologija levice v Latinski Ameriki	12
4	Pomen in izvor nove levice	15
5	Skupne značilnosti nove levice	18
6	Družbena gibanja.....	20
7	Regionalne povezave – novi kontinentalizem?	22
8	Zgodovinske politične tendence – druga pot revizionizma.....	24
9	Današnje obdobje – nova leвица in kritika novih (starih) politik	25
10	Model uvozne substitucije.....	27
11	Neoliberalizem in kriza, ki je sledila.....	29
12	Nova leвица in implementacija neoliberalnih politik – primer Brazilije.....	33
12.1	Neoliberalne reforme in Lulina »tretja pot«	34
13	Nova leвица in (ne)implementacija neoliberalnih politik – primer Venezuele	38
13.1	Neoliberalne reforme in Chavezov »socializem 21. stoletja«	39
14	Zaključek.....	43

1 Uvod

Kontinent, ki je v začetku 19. stoletja dokončno zavrnil imperialno oblast, zgradil ene prvih modernih republik, se sedaj, sklicujoč na preteklo zgodovino, sooča z mnogo večjim političnim bojem, preko katerega želi zagotoviti suverenost svojemu narodu, ponovno izpogajati svoje mesto v globalni ekonomiji in rešiti problem revščine in diskriminacije.

To, da smo v zadnjem obdobju soočeni s političnim trendom, ki je na oblast pripeljal nove leve politične stranke, si najbrž še pred desetletjem ni predstavljal nihče. Po padcu avtoritarnih režimov in porazu neoliberalnih politik je postalo jasno, da regija potrebuje novo pot. Takšne razmere so delovale kot vzgonska sila za leve stranke in kandidate, ki so predstavljali za večino volivcev edino alternativno rešitev za izhod iz gospodarskih težav, pa tudi za utrjevanje tako imenovane meščanske demokracije. Kot odgovor na takšno stanje je vse od leta 1980 volitve na lokalni in nacionalni ravni spremljala intenzivna in široko razširjena masovna mobilizacija družbenih gibanj, ki na eni strani nasprotujejo državnim elitam in njihovemu vodenju države, na drugi strani pa predstavljajo odgovor globalnemu kapitalizmu in aplikacijam neoliberalizma, ki jih ima ta na ekonomske politike. Njihova zgodnja mobilizacija in politični vpliv, ki so ga gibanja dobila, je pripomogel k pospešitvi prehoda od avtoritarnih režimov do demokratično voljenih levih vlad, njihova moč in široka legitimnost pa jim dajejo prednost v konfrontaciji z vladno korupcijo, diskreditirano in notranje razcepljeno elito ter z naraščajočimi socialno-ekonomskimi problemi. Družbena gibanja so tako v položaju, kjer s svojo akcijo pretvarjajo družbeno moč v državno moč v polju političnega. Ta gibanja se od države do države razlikujejo, vendar pa imajo skupne vsaj tri splošne poteze: občutljivost za revščino in socialno pravičnost, obrambo nacionalnih interesov, zlasti narodnega bogastva, ter podpiranje skupnih političnih in ekonomskih razvojnih iniciativ.

Levica v Latinski Ameriki ni bila nikoli monolitna ali enotna - ne danes ne v preteklosti. Različni izrazi levice so variirali vse od notranjih organizacij, taktik in podpor baze pa do ekonomskih in političnih ciljev, ki so jih zasledovali. Del levice je bil nedemokratičen, druge leve stranke so bile nacionalistično orientirane v svojih ciljih, spet tretji so bili usmerjeni k mednarodnim gibanjem. V nekaterih državah je bila levica nasilno zatrta in rutinsko izključena, v drugih je soustvarjala napredek in delila politično moč. Vse te manifestacije levice vodijo v široko debato, kako definirati levico in katera gibanja lahko opredelimo kot leva in katera ne. Oblikovala se je nova konfiguracija nacionalnih polarizacij, ki je v veliki meri zasenčila druge družbene delitve. Na eni strani sta se znašli večni kritiki južnoameriških politik ZDA in Evropa, na drugi pa novo-

levičarska gibanja, na čelu s Kubo, Venezuelo in Bolivijo. Ta primarna polarizacija odraža politična razmerja, med, na eni strani, novim desničarskim neoliberalnim polom psevdopopulističnih srednje in južnoameriških politikov, in, na drugi strani, nacionalističnih populistov v Boliviji in Venezueli. Med njimi pa se nahaja velika skupina držav, katerih politike so gibajo med obema poloma. Desno (neoliberalno) usmerjena ekonomska politika je značilna za Lulino »tretjo pot« v Braziliji, Vazquezovo vlado v Urugvaju, Uribejev »državni terorizem« v Kolumbiji ter vladi v Čilu in Peruju. Nekje vmes se nahaja Argentina, ki izraža vedno večjo željo po krepitvi trgovinskih odnosov z Venezuelo na eni strani, na drugi pa nevtralizira populistično retoriko in promovira mešano domače - tuje kapitalistično zavezništvo z ZDA, Evropo in Kitajsko. Ekvador, Karibske države in Nikaragva so zaradi upada naftnih zalog bile prisiljene zavrniti blokado ZDA/EU proti Venezueli in Boliviji, medtem pa si vseeno prizadevajo za pospeševanje dostopa na severne trge. Zunanje države, kot so Iran, Rusija, Kitajska in nekatere arabske proizvajalke nafte, so se v diplomatskih odnosih odločno postavile na stran venezuelsko-bolivijskega zavezništva.

Več kot očiten je torej problem identifikacije vlad nove levice pod skupnim imenovalcem, kjer vsak poskus poenotenja značilnosti pod isti politično-ekonomski profil vedno spodleti. Gre namreč za države, ki navkljub podobnemu zgodovinsko-političnemu ozadju in ekonomskemu razvoju predstavljajo ločene identitete brez možnosti posploševanja iz ene države na drugo. Kot bo videno v nadaljevanju, se nekatere značilnosti res lahko pojavijo v večih državah, vendar pa ni nujno, da imajo te iste značilnosti v vseh državah tudi enak vpliv na politično dogajanje in ekonomske politike. Zgodba je veliko bolj kompleksna in je ni mogoče pojasniti zgolj z nasprotovanjem avtoritarnosti in elitističnim karakterjem neoliberalizma.

Obdobje neoliberalne hegemonije - prodorna mentaliteta TINA (»There is now alternative«) - je pod vprašaj najprej postavila vstaja Zapatistov leta 1994. V letih po tej vstaji so leva gibanja in politične stranke močno okrepile svoj vpliv v regiji. Tako so leve stranke trenutno na oblasti v Venezueli, Čilu, Braziliji, Argentini, Urugvaju, Boliviji, Peruju, Ekvadorju, Nikaragvi, Hondurasu, Paragvaju in El Salvadorju.

Za neoliberalizem v Latinski Ameriki se zdi, da je kot mačka z devetimi življenji. V vseh desetletjih, od leta 1970 pa do danes, so tako diktatorji (kot na volitvah izvoljeni predsedniki) obljubljali modernizacijo države v smeri izvozno naravnane prosto-trgovinske politike, vendar so mnogi po končanem ali predčasno prekinjenem mandatu svoje pisarne zapuščali zaradi sramote, razglasitve nesposobnosti ali korupcije. Vsak naslednji kandidat je samo nadaljeval

predhodno zastavljene politike brez radikalne spremembe ali implementacije ekonomsko vzdržnejših in politično sprejemljivejših politik. Sedanje obdobje ni izjema. Mnogo kandidatov je pred volitvami same sebe predstavljajo kot »predsednike za ljudi«, vendar so po izvolitvi nadaljevali in še poglobili neoliberalno agendo in imperialistične vezi z ZDA.

Razvoj v Latinski Ameriki je pogosto pogojen in omejen z vplivom ZDA, naraščajočo močjo transnacionalnih korporacij in mednarodnih finančnih institucij. Po desetletjih slepega, in pogosto v to prisiljenega sledenja neoliberalnim politikam, so se najprej uprla družbena gibanja, za katera te politike niso imele posluha, v nadaljevanju pa so tudi politiki v stabilizaciji svojih izčrpanih ekonomij bili primorani poseči po alternativnih modelih gospodarskega vodenja držav. V Latinski Ameriki se tako odvija velika debata o najprimernejšem razvojnem modelu, primernem za celotno regijo. Na eni strani so zagovorniki svobodnega delovanja trga, promoviranega s strani ZDA, mednarodnih finančnih institucij in latinskoameriške elite, na drugi strani pa najdemo mrežo družbeno-političnih gibanj, ki zagovarjajo posamezniku prijaznejšo in ekonomsko vzdržnejšo politiko. Tudi nova levica tako še nima potrebnih odgovorov, ki bi dali alternativno neoliberalističnemu modelu. Povečano regionalno sodelovanje držav je samo korak proti krepitvi znotraj regijskih vezi, krepitvi gospodarskega sodelovanja in večanju vloge regije v mednarodnih odnosih.

V ekonomskem oziru brazilski pragmatizem in venezuelski radikalizem predstavljata najpomembnejši državi roza plime, prav tako pa predstavljata najbolj očitne razlike v ekonomski in politični strategiji, ki demonstrirajo omejitve roza plime.

Brazilija s svojimi ekonomskimi politikami odločno stopa po poti, ki ji jo je načrtal Washingtonski konsenz. Desnica v Braziliji je navdušena nad borznimi trgi, navzven odprtim finančnim sektorjem in tujimi lastniki podjetij, ki so ustvarili velike denarne presežke v Lulinem mandatu. Levica na drugi strani kaže svojo zadovoljstvo z vladnimi politikami iz naslova zunanje politike, kjer se je Brazilija odločno uprla poseganju ZDA v notranje zadeve držav, in socialne politike, kjer je Luli uspelo zmanjšati revščino v državi. »Tretja pot«, kot jo je imenoval Lula, je zaradi svoje specifične kombinacije državnega posluha za socialne probleme in ekonomske odprtosti ter prilagodljivosti primerna za podrobnejšo analizo.

V mnogih pogledih politični diskurz predsednika Chaveza in venezuelske vladne politike opredeljujejo radikalne meje socializma 21. stoletja - alternative neoliberalizmu - tako s svojo zunanjo politiko, kjer nasprotujejo vojni politiki Washingtona, kot tudi z vidika domačih socialno-ekonomskih reform. Kljub novim inovativnim rešitvam venezuelskega modela

socializma lahko opazimo precejšnjo podobnost s prejšnjimi radikalno-populističnimi režimi v Latinski Ameriki. Močna želja po reformah, ki predstavljajo odmik od neoliberalnih politik, in zgodovinska vpetost v radikalno-populistične režime so značilnosti, zaradi katerih je Venezuela tudi predstavljena v diplomski nalogi.

1. 1 Namen in cilj preučevanja

Eden izmed glavnih ciljev diplomske naloge bo predstaviti vzpon nove levice v Latinski Ameriki in njeno (ne)implementacijo neoliberalnih politik po prihodu na oblast. Natančneje me bo zanimalo, v kolikšni meri so nove leve vlade uspele slediti predvolilnim obljubam po odmiku od politike ZDA in oblikovati novo alternativo neoliberalnim politikam, ki v zadnjih treh desetletjih predstavljajo hegemonsko obliko vodenja gospodarstev.

Diplomsko delo bo vsebinsko razdeljeno na tri med seboj povezane dele. Še pred tem bo uvod, v katerem bom predstavila cilje in namen diplomskega dela skupaj s teoretičnimi izhodišči ter orisom ključnih konceptov značilnih za gibanje nove levice v Latinski Ameriki.

V prvem delu diplomske naloge bom tako predstavila politične in družbene spremembe zadnjih dvajsetih let, ki so vodile v množično mobilizacijo družbenih gibanj, in ki so na oblasti ustoličile leve politične stranke. V opisovanju značilnosti starih in novih družbenih gibanj so le-te posplošene na ves kontinent, z izstopajočimi primeri.

V drugem delu diplome me bo zanimalo, kakšne posledice je imela implementacija neoliberalnih politik na gospodarstva v regiji, kako se s podedovano preteklostjo ekonomskega odpiranja spopadajo novoizvoljene stranke in ali so nove leve vlade sposobne predstaviti alternativo obstoječemu gospodarskemu modelu.

V tretjem delu bom na primerih dveh izbranih držav - Brazilije in Venezuele - poskušala ugotoviti, kakšnemu toku gospodarskih sprememb sta sledili, kako je potekala implementacija politik ter kakšni so njihovi ekonomski rezultati danes. Ker teh pojavov ni mogoče obravnavati zunaj konteksta, bom predstavila tudi ožji zgodovinski pogled, na nekatere ključne mejnike v zgodovini teh držav.

Sledil bo kritično ocenjen zaključek, v katerem bom poskušala podati sklepne misli, oceniti trenutno situacijo, orisati pot v prihodnost ter si odgovoriti na zastavljeno vprašanje.

1.2 Raziskovalno vprašanje

V diplomskem delu si bom postavila vprašanje, ali izvolitev novih levih političnih strank v Latinski Ameriki pomeni zavrnitev neoliberalnih politik in ali so te nove formacije sposobne oblikovanja takšnih novih alternativ, ki ne gredo samo v smeri gospodarskih sprememb, temveč s pomočjo regresivnih politik ustvarjajo prostor za, do sedaj, zapostavljene družbene skupine – ženske, domorodno prebivalstvo, kmetje. Izbrani opazovani državi – Brazilija in Venezuela – si po odnosu do implementacije neoliberalnih politik ne bi mogli biti bolj različni. Brazilija kot država, katere vlada se uvršča na levo–sredinski politični pol in katere voditelj Lula poudarja konsenzualno politiko na vseh področjih ter katere ekonomski rezultati se po gospodarskem zlomu leta 1982 vztrajno vzpenjajo, ter Venezuela, kjer Chavez odločno vodi gospodarstvo po poti reform. Zastopa sicer zapostavljene domorodne skupine ter izgrajuje brezplačni zdravstveni in šolski sistem v veri po čim večji vključenosti vseh prebivalcev v politično odločanje, mi bodo služile kot odgovor na zgoraj zastavljeno vprašanje.

1.3 Metode in tehnike

Znotraj metodološkega okvirja sem se posluževala zlasti metod teoretske analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov (knjižne publikacije, strokovni, časopisni in internetni članki, ostale internetne in video vsebine). V ospredju bo predvsem deskriptivna analiza, pri zgodovinskem pregledu nove levice se bom poslužila zgodovinsko-razvojne metode, s katero bom skušala pojasniti okoliščine, pogoje in vzrok nastanka gibanja nove levice v Latinski Ameriki, analize izbranih primerov (*case study*) ter v zaključku uporabila interpretativne metode in kritično teoretski pristop do zastavljenih vprašanj.

2 Roza plima – skušnjava poenostavljanja

Obsežne politične spremembe zadnjih dveh desetletij so predstavljene preveč poenostavljeno za konstruktivno razumevanje političnega dogajanja. Ne le novinarji in desno usmerjeni politiki, temveč tudi nekateri levo usmerjeni analitiki, ki pretirano romantizirajo napredek levice v Latinski Ameriki, predstavljajo oziroma interpretirajo politične dogodke *roza plime*¹ kot celoten zasuk kontinenta v levo. Čeprav nikjer drugje ne zasledimo takšnega porasta levih političnih strank in vlad na oblasti, pa je takšno poenostavljanje vseeno zmotno. Še vedno so namreč na oblasti zelo močne desno usmerjene vlade, tesno zavezane doktrini neoliberalizma in vojaškega sodelovanja z Združenimi državami Amerike: Kolumbija, Mehika in posamezne srednjeameriške države. Nekatere ostajajo nasilno avtoritarne, neoliberalistične politike so v teh državah bile uvedene z vojaškim posredovanjem (Lievesley in Ludlam 2009, 3).

Prav tako je izvolitev levih kandidatov (v Čilu, Panami) kasneje vodila v oblikovanje desno-sredinskih koalicij. Pogosto se tudi zgodi, da se pred volitvami leve politične stranke v svojih programih osredotočajo na socialne, ekonomske in gospodarske tematike (tematike, značilne za levi politični diskurz), ko pa pridejo na oblast, zamenjajo orientacijo in s tem tudi vladno politiko. Mnogokrat se tako izkaže, da gre predvsem za pomanjkanje resnih namenov pretvorb stališč v prakso. Stranke, ki pa želijo uvesti radikalne spremembe, pa jim to nemalokrat preprečuje notranja opozicija, vpetost v mednarodne trgovinske sporazume in vpliv mednarodnih finančnih institucij (DeLong 2005).

V zadnjem obdobju lahko zasledimo dve večji zmagi levice: v Gvatemali, kjer je Colom leta 2007 postal prvi levo usmerjeni predsednik po padcu diktatorskega režima Arbenza (z oblasti ga je pomagala strmoglaviti CIA) in zmaga Luga na predsedniških volitvah leta 2008 v Paragvaju, ki je končala pol stoletja dolgo vladavino stranke *Partido Colorado* (večina nje je potekala pod vojaško diktaturo).

Navidezno neustavljiv napredek radikalne socialne demokracije pa nenazadnje le ni bil tako močan, saj so na primer korupcijski škandali močno zamajali kredibilnost Lulove delavske stranke (*Partido dos Trabalhadores*) pred volitvami v Braziliji. Referendumska zavrnitev Chavezovih ustavnih amandmajev je močno pretresla politično dogajanje v Venezueli, Evo Morales pa se je spopadal z grožnjo po odcepitvi provinc in s tem razpadu dela bolivijskega

---

¹ V tej zvezi se je pojavil novinarski izraz roza plima (pink tide), pri čemer je bila tradicionalno rdeča barva levice zamenjana z roza kot ponazoritev, da gre sedaj za drugo, novo levo-sredinsko levico.

ozemlja. Dodatni pritisk pa je povzročala tudi dobro organizirana desnica, miselni centri, katerih protivladno delovanje so dodatno podpirale ZDA, ter državne elite, organizirane, da se uprejo izgubi kontrole nad naravnimi viri (Lievesley in Ludlam 2009, 21). Prav tako je potrebno omeniti posebnosti zmage predsedniškega kandidata Luge v Paragvaju in Funesa v El Salvadorju, ki se s svojim političnim diskurzom ne uvrščata ne na levo ne na desno. Najbolje bi ju opisal stavek: »Poskušata ugajati vsem in se ne zameriti nikomur.«

Prav tako leve stranke niso samo zmagovale na volitvah. Najhujši udarec za levo v Latinski Ameriki predstavlja poraz Lopeza Obradorja² v Mehiki leta 2006, sledila sta poraza levih strank na volitvah v Kostariki in Peruju. Najbolj odločen korak stran od politike radikalne socialne demokracije pa je leta 2006 storila Kolumbija, ki je na zahtevo predsednika Alvara Uribeja spremenila ustavo in tako Uribeju dovolila še drugi predsedniški mandat. Kolumbija je tudi najbolj zvesta zaveznica ZDA, ki predvsem finančno »pomaga« kolumbijski vladi (najbolj odmevno sodelovanje je na področju boja proti kolumbijskim pridelovalcem koke).

Roza plima tako le ni tako visoka, kot se na prvi pogled zdi, čeprav naslednja tabela nazorno prikazuje, zakaj vseeno lahko govorimo o obratu v levo.

Tabela 2.1: Zmagovalci volitev od leta 1998 in procent doseženih glasov v zadnjem krogu volitev

LETO	DRŽAVA	ZMAGOVALEC VOLITEV	PROCENT DOBLJENIH GLASOV
1998	Venezuela	Hugo Rafael Chavez Frias	56
2000	Čile	Ricardo Froilan Lagos Escobar	51
2001	Venezuela	Hugo Rafael Chavez Frias	60
2002	Brazilija	Luiz Inacio Lula da Silva	61
2003	Argentina	Nestor Carlos Kirchner Ostoić	22
2004	Panama	Martin Erasto Torrijos Espino	47
2004	Urugvaj	Tabare Ramon Vazquez Rosas	52
2005	Bolivija	Juan Evo Morales Ayma	54
2005	Čile	Veronica Michelle Bachelet Jeria	53

² Lopez Obrador (samega sebe je označil za sredinsko usmerjenega politika. V predvolilni kampanji je obljubljal začetek ponovnih pogajanj o neoliberalno naravnem Severno Ameriškem prostotrgovinskem porazumu (NAFTA) ter zmanjšanje vpliva ZDA. Njegova zmaga bi tako pomenila resen napad na interese ZDA), a je izgubil kontroverzne (mnogi bi se strinjali, da so bile daleč od regularnosti) volitve proti desno usmerjenemu protikandidatu Felipe Calderonu. Sledili so protesti pripadnikov Obradorjeve politike na ulicah glavnega mesta, politična situacija pa se je nadalje zapletla ob izraženi nepodpori Zapatistične stranke novemu predsedniku.

2006	Braziliya	Luiz Inacio Lula da Silva	61
2006	Kostarika	Oscar Rafael de Jesus Arias Sanchez	41
2006	Ekvador	Rafael Vicente Correa Delgado	57
2006	Nikaragua	Jose Daniel Ortega Saavedra	38
2006	Venezuela	Hugo Rafael Chavez Frias	63
2007	Argentina	Cristina Elisabet Fernandez de Kirchner	45
2007	Gvatemala	Alvaro Colom Caballeros	53
2008	Paragvaj	Fernando Armindo Lugo Mendez	42
2008	Bolivija	Juan Evo Morales Ayma	68

Vir: Lievesley in Ludlam (2009, 4).

Opisi, kot so radikalna socialna demokracija, nagnjenost na levo, levosredinske stranke, roza plima, nakazujejo na problem identifikacije in definicije nove levice. Vprašanje je, ali lahko te vlade, politične stranke in njihove podpornike klasificiramo pod isti politični profil, ali posedujejo podobne objekte in ali jih združujejo podobne strategije. Odgovor je ne. Čeprav vse zagovarjajo zavezanost k zmanjšanju revščine in iščejo širši regionalni konsenz, posedujejo hibridni profil, zmes elementov personalizma, populizma, nacionalizma in socializma. Nekatere od njih gredo tudi naokrog procesa vladanja, vendar so med njimi očitne tako vsebinske kot tudi oblikovne razlike. Nekatere stranke zavračajo politike neoliberalizma, druge jih izvajajo, ker jih dojemajo kot nujno zlo, spet tretje so jih že dokončno ponotranjile. Moramo pa se vprašati, kako so njihovi socialni programi uspeli vplivati na izboljšanje življenjskega standarda revnih ter ali so izboljšali položaj žensk in domorodnega prebivalstva, ali stranke posedujejo potrebno legitimnost, transparentnost in odsotnost korupcije ter v kolikšni meri so te nove stranke resnično del politične kulture držav. To me bo zanimalo v nadaljevanju.

3 Tipologija levice v Latinski Ameriki

Posebno pozornost velja nameniti tipologijam in terminologiji, s katero poskušamo opredeliti in opisati levico v Latinski Ameriki. Nekatere nedavne tipologije tako zahtevajo kritično presojo.

Leta 1993 je v Castañeda objavil izjemno pomembno raziskavo, v kateri opredeli štiri smeri levice v Latinski Ameriki: komunistična, socialno-demokratska, castro-levica in politično-vojaška levica (Castañeda 1993, 4). V svoji študiji je pozdravil vzpon nove demokratične levice in zaton stare revolucionarne, vendar pa je njegov pogled problematičen, saj predpostavlja, da poraz revolucionarno usmerjenih političnih strank pomeni dejansko tudi konec potrebe po

revolucionarnih spremembah. Kasneje je kot odgovor na politično dogajanje zmanjšal tipe levic iz štirih na zgolj dve:

- prava levica (*right left*) - stranke in vlade, ki iščejo pragmatične, razumne in realistične poti: Delavska stranka v Braziliji, Socialistična stranka v Čilu, Široka fronta v Urugvaju;
- napačna levica (*wrong left*) - stranke in vlade, ki izhajajo iz nacionalistične in populistične preteklosti: Chavez v Venezueli, Kirchner v Argentini, Lopez Obrador v Mehiki.

Predhodna tipološka verzija je bila vezana na historično dogajanje v preteklosti, medtem ko je kasnejša tipologija vezana na polemičen pogled v prihodnost. Obe pa imata legitimne normativne politične predpostavke. Prva trdi, da samo ena, socialna demokracija, odpira pot novi levici, medtem ko druga tipologija svetuje ameriškim oblikovalcem politik, kako se spopasti z »napačno levico« (Castañeda 2006).

Zgoraj opisani tipologiji Castañede alternativo predstavlja tipologija Jamesa Petrasa, ki je razdelil levico Latinske Amerike v štiri skupine (Petras 2007):

- *radikalna levica*: FARC gverila v Kolumbiji, številni sektorji družbenih in delavskih gibanj in manjše marksistične skupine. Skupaj te organizacije tvorijo heterodoksen, razpršen politični blok, zavzemajo anti-imperialistično pozicijo, zavračajo kakršno koli privolitev na neoliberalne politike, nasprotujejo plačilu dolgov mednarodnim finančnim institucijam in podpirajo socialne oziroma radikalne nacionalistične programe;
- *pragmatična levica*: Chavez v Venezueli, Morales v Boliviji in Castro na Kubi ter precejšnje število političnih strank, socialnih in družbenih gibanj in večina levo usmerjenih intelektualcev. Ime pragmatična levica se navezuje na nezahtevanje in neizvajanje razlastitve s strani kapitalizma, odklonitev plačila javnega dolga, popolna izolacija od ZDA, mednarodnih finančnih institucij in multinacionalnih korporacij;
- *pragmatični neoliberalci*: Lula v Braziliji in Kirchner v Argentini, sandinisti v Nikaragvi ter številne politične in gospodarske institucije, na čelu z ekonomskimi elitami. Oba, tako Lula kot Kirchner, sta v 90-ih letih branila legalno, pollegalno ali ilegalno privatizacijo, se spopadla z odplačevanjem zunanjega dolga, povečala finančne profite na račun zmanjšanja višine plač, povečala sodelovanje v mednarodni trgovini ter s tem pridobila ugoden strateški položaj za pogajanja o prostotrgovinskem sporazumu. Pragmatični neoliberalci predstavljajo najštevilčnejši politični blok v Latinski Ameriki;
- *doktrinarni neoliberalni režimi*: Calderon v Mehiki, Bachelet v Čilu, večina srednje-ameriških vlad (El Salvador, Nikaragva, Honduras, Kostarika in Gvatemala) ter Uribe v

Kolumbiji. Značilnost teh vlad je zasledovanje ciljev neoliberalnih politik ter njihovo tesno sodelovanje z ZDA.

Vsaka izmed teh štirih skupin predstavlja različno stopnjo strinjanja ali nasprotovanja s politiko in interesi ZDA (mnogo je odvisno tudi od definiranja oziroma redefiniranja interesov ZDA znotraj novih realnosti).

Verjetno najbolj razširjen (ali pa največkrat slišan in uporabljen) pristop k razumevanju nove leveice v Latinski Ameriki je razdelitev vladajočih levih vlad v dve skupini:

- *zmerna levica*: Brazilija, Čile, Urugvaj – predstavljajo ene izmed najbolj obetajočih držav v regiji, tako politično kot ekonomsko; sprejeli so politiko prostih trgov v zameno za dobičke od učinkovitosti in produktivnosti; makroekonomska stabilnost je postala kritična komponenta za bogato in rastočo ekonomijo in socialno varnost; država ni zavrgla ključne vloge pri regulaciji gospodarstev, tako pri zagotavljanju človeškega kapitala kot pri izgradnji socialnih politik; industrijske politike niso več orientirane na državna podjetja, manj je tudi protekcionizma; rezultat je pojav modela, ki temelji na politični modernizaciji in ekonomskem ravnotežju med državo in trgi.
- *radikalna levica*: Venezuela, Bolivija, Ekvador - v svoji populistični retoriki zagovarjajo redistribucijo, socialno pravičnost in sovražnost do trgov; izrazili so nasprotovanje politikam ZDA in poskusom njenega poseganja v ekonomije držav v regiji; so proti ohranjanju »statusa quo«.

Vendar tudi ta klasifikacija ni popolnoma jasna in prilagojena za vse države, kot so na primer Argentina, Nikaragva in Peru (katere nekateri znanstveniki sploh ne prištevajo med leve vlade), ki jim ne moremo očitno določiti ali pripadajo eni ali drugi skupini; medtem ko so spremembe v Salvadorju in Paragvaju še preveč nove, da bi jih lahko kritično ocenili (Kingstone 2011, 102–126).

4 Pomen in izvor nove levice

Če hočemo te formacije opredeliti kot nova levica, jih moramo opredeliti v razmerju do stare levice. Da naredimo koncept nove levice opisno in analitično uporaben, je potrebno vsaj bežno raziskati skupne značilnosti (če o njih sploh lahko govorimo), kot tudi najočitnejše razlike med njima. Pridevnik *nova* je uporabljen kot deskriptivna komponenta (raje kot evalvacijska). Nanaša se na dejstvo, da so leve formacije po premisleku svojega izvora okrepile svoje sposobnosti v masovni mobilizaciji (večje število družbenih gibanj) v polju volilnega tekmovanja (leve politične stranke) in kot vodilne vladne stranke (prisotne ne samo na nacionalne, temveč tudi na lokalni ravni).

Vendar pa o levici lahko govorimo samo v primeru, da obstaja tudi njeno nasprotje, to je desnica. Želim pa opozoriti, da je spodnja definicija razlikovanja med levico in desnico oziroma novo in staro levico opisana samo za ponazoritev razlik, ki, po mojem mnenju, služijo zgolj za hranjenje ideologij, ki pa same po sebi nimajo skupne osnove. Težko bi namreč našli skupino predikatov, ki bi jasno opisovala eno ali drugo stran, in težko bi našli vrednote, ki bi se ohranjale zgolj na eni strani. V splošnem bi tako lahko rekli, da sta se pojma levice in desnice v politiki že povsem premešala in zato izgubila svojo nekdanjo vlogo. Veliko bolj primerna bi zato bila uporaba konceptov, ki so že zdavnaj prerasli delitev na levo in desno, kot so npr: koncept družbeno odgovornega gospodarstva, koncept socializma kapitala, koncept trajnostnega razvoja, misli o popolnoma novih pojavnih oblikah dela, o novih nedržavnih formacijah, misli o novih pojmovanjih svobode, misli, ki se sistematično izogibajo zgodovinski dialektiki radikalnih stališč itd. Ti novi koncepti in nove misli nam namreč lahko služijo mnogo bolje pri opisovanju sodobnih razmer kot pa fiksacija na zastarelih pojmih levice in desnice.

Desnica in levica sta pojma, ki sta v političnem besednjaku v uporabi od francoske revolucije dalje. »Gre za antitetična izraza, ki ju že več kot dve stoletji uporabljajo zato, da bi opisovali soočanje ideologij in gibanj, ki se nanje na izrazito konflikten način deli vesolje politične misli in delovanja« (Bobbio 1995, 33). Očitno je, da gre v primeru desnice in levice za relativna in ne absolutna pojma, ki bi ju lahko metaforično označili za posodi, katerih vsebina se spreminja (glede na čas ali prostor), pa sta kljub temu že dve stoletji v uporabi v politični kuhinji.

Kljub relativnosti pojmov desnica in leвица lahko povzamemo nekaj ključnih ideoloških razlik med obema pojmomoma. Po klasični definiciji desnica sprejema družbeno hierarhijo kot pozitiven element in brani ekonomsko neenakost, medtem ko leвица zagovarja horizontalno družbeno zgradbo in si prizadeva za enakost med posamezniki in družbenimi skupinami. Poseganje države v socialno in ekonomsko življenje posameznikov, prevlade države nad civilno družbo, kolektivizem in močno omejena vloga trga so elementi, ki jih zagovarja leвица, medtem pa desnica vidi pot k uspešnosti v minimalni državni administraciji, avtonomnosti civilne družbe, tržnem fundamentalizmu in ekonomskem individualizmu. Opomba enakosti je bila na levici sicer vedno kombinirana z različnimi zahtevami po radikalni demokraciji, mednarodni solidarnosti in anti-imperializmu (Giddens 2000, 18).

Pri opredelitvi nove levice v razmerju do stare oziroma tradicionalne imamo kot tradicionalno levice v mislih politične stranke, družbena gibanja in gverilske organizacije, ki so sestavljale spekter levih formacij v obdobju od 1959 (zmaga kubanske revolucije) do 1990 (volilni poraz sandinistov).

Spekter organizacij tradicionalne levice so sestavljale naslednje skupine:

- komunistične stranke, ki so ohranjale tesen stik s Sovjetsko zvezo in zagovarjale nasilen prihod na oblast;
- nacionalistična oziroma populistična leвица (Juan Domingo Peron v Argentini);
- gverilske organizacije, ki so cvetele v dveh revolucionarnih valovih s kubansko revolucijo in sandinistično revolucijo v Nikaragvi;
- reformistične stranke, ki so bile bolj oddaljene od Sovjetske zveze in so bile osredotočene na prihod na oblast preko volitev ter reformacijo sistema od znotraj;
- socialna leвица, ki so jo sestavljali delavski sindikati, gibanja kmetov, organizacije za človekove pravice itd.

Vsaka izmed teh skupin je šla skozi proces predrugačenja ali popolne politične transformacije, kar je nenazadnje pripeljalo do zatona moči stare levice in odprtja poti novi levici. Konec sovjetskega bloka je pomenil tudi zaton komunističnih strank, kubanska revolucija se je v svojem političnem dogajanju prevesila v bolj defenzivno fazo, oborožene gverilske organizacije pa so zamrle s porazom sandinistov in politično izolacijo gverilskih gibanj v Kolumbiji in Peruju. Reformistične in populistične stranke so počasi začele prevzemati neoliberalne politike in s tem pomaknile svoj politični diskurz proti centru. Kombiniran učinek brezposelnosti,

privatizacije, rasti neformalne ekonomije in finančne krize pa je bil usoden za socialno levico in delavske organizacije (Barrett in drugi 2008, 5–6).

Če bi želeli prepoznati vse vzroke za vzpon nove levice v Latinski Ameriki, bi verjetno potrebovali bolj podrobno analizo družbenega in političnega dogajanja, vendar pa so mnogi avtorji prepoznali vsaj štiri glavne vzroke za pojav novih družbenih gibanj. Atilio Boron (v Barrett in drugi 2008, 236–241) prepoznava naslednje:

1. v 80–ih se začne temeljna transformacija južnoameriških gospodarstev. Medtem ko so se leve stranke znašle v globoki politični krizi, je vera v liberalno ekonomijo, z nasprotnega, desnega pola, doživljala preporod v obliki neoliberalizma. Odprtje trgov, liberalizacija, privatizacija, prosti pretok kapitala in storitev, fleksibilizacija delavske regulacije, rast neformalne ekonomije in finančne krize so se kmalu začeli odražati v naraščajoči revščini, neenakosti, nesposobnosti odplačevanja dolgov, finančni likvidnosti, korupciji, masovni migraciji v mestna središča ipd. Zaradi dolžniške krize leta 1982 je mnogo držav bilo primoranih sprejeti, sicer v Latinski Ameriki neprijetljive, neoliberalne ukrepe, kot obliko šok terapije za oživitev gospodarstva, kar pa je le še poslabšalo gospodarsko situacijo držav. V 90–ih so se tako v regiji začeli širiti gospodarska kriza in korupcijski škandali, povezani z neoliberalističnimi strukturnimi prilagoditvami (strukturni programi so bili vsiljeni s strani Mednarodnega denarnega sklada, denarna pomoč državam je bila pogojena s popolno implementacijo teh programov), kar je ustvarilo situacijo za ponovni vzpon levih političnih strank. Dogodek, ki simbolizira приход nove levice na oblast, vstaja Zapatistov leta 1994, sovpada z dnevom, ko je v veljavo stopil Severno Ameriški prosto–trgovinski sporazum (NAFTA), produkt neoliberalistične in imperialistične politike ZDA;
2. drugi dejavnik, ki nam pomaga razložiti vzpon nove levice, je nujnost prihoda na oblast novih političnih igralcev, ki so zapolnili praznino ob propadu delavskih sindikatov. V političnem prostoru se tako znajdejo doslej nevidne strukture – staroselci, brezposelni, ženske in druge zatirane skupine, ki so predstavljali novo politično silo. Pluralnost in raznovrstnost postaneta glavni značilnosti teh gibanj;
3. kriza legitimnosti, ki nastane kot produkt nezaupanja ljudi v politične strukture in nezmožnost politikov prepoznati voljo ljudstva, odpre politični prostor novim skupinam. Zaradi očitnega pomika celotne regije proti demokraciji je kmalu postalo jasno, da stare politične stranke niso sposobne slediti demokratičnim spremembam ter uspešno

implementirati zahtev ljudstva v svoje politike. Stare strukture nasledijo nova družbena gibanja in nove progresivne politične stranke;

4. protesti v Seattlu leta 1994 pomenijo odskočno desko protiimperialističnega gibanja in svetovne levice, ki sta tako prvič javno in glasno izrazila svoje nasprotovanje neoliberalnim politikam in vojnám po svetu (predvsem vojnám, ki so jih vodile ZDA). Dejstvo, da je prvo srečanje Svetovnega socialnega foruma bilo prav brazilsko mesto Porto Alegre, pa še dodatno priča o naraščajoči vlogi nove levice v Latinski Ameriki.

5 Skupne značilnosti nove levice

Za družbene skupine, ki so se oblikovale v zadnjem obdobju, velja, da so izjemno raznolike. Sestavljajo jih združenja povezanih kmetov, domorodne skupine, ženske, študentje, okoljevarstveniki, afriški priseljenci, nezaposleni ter kmetje brez zemlje, ki pa pogosto niso artikulirani v interese levih političnih strank oziroma v njihove politične programe, če so le-te na oblasti. To pa ne pomeni, da ni mogoče opredeliti skupnih značilnosti nove levice, ki še daleč ne predstavlja samo političnih strank, temveč predvsem zgoraj naštetih družbenih skupin. Spodaj opisane značilnosti tako lahko prepoznamo v vseh subjektih nove levice. Opozoriti pa velja, da je veliko primernejše, če ne govorimo o enotni ali zgolj eni levici, temveč raje o levicah, mnogoterih levicah, kjer ima vsaka izmed skupin tudi svoje značilnosti in kjer ne moremo neposredno posploševati značilnosti ene države na drugo. Gre namreč za veliko bolj kompleksne strukture, ki se v eni državi in pri eni družbeni skupini lahko kažejo na drugačen način kot pri drugi.

Prva skupna značilnost, ki jo je možno prepoznati pri družbenih subjektih, je pluralnost strategij in artikulacija neformalnih oblik povezovanja. Za staro levico je bila značilna teoretska enotnost in strateška centraliziranost, medtem ko pri novi levici lahko govorimo o razvoju pluralnosti na vseh področjih. Tako se pluralnost kaže predvsem pri sklepanju koalicij in povezav, katerih predstavniki se zavzemajo za skupne politične interese (volitve, politične kampanje ali protestni shodi), ne da bi pri tem izgubili svojo suverenost³. Podobno pluralnost lahko opazimo tudi pri

---

³ Najboljši očitni primer takšne artikulacije med družbenimi gibanji predstavlja Koalicija za obrambo voda in življenja v bolivijskem mestu Cochabamba, ki je preprečila privatizacijo vodnih virov tujim multinacionalnim podjetjem. Po zaprtih pogajanjih je bolivijska vlada leta 1999 podpisala 2,5 milijonov ameriških dolarjev vredno pogodbo za odprodajo mestnih vodnih sistemov v mestu Cochabamba tujim investitorjem (največji solastnik je bilo

političnih subjektih trenutne levice. Zmaga na volitvah in demokratične reforme tako ostajata glavni načeli delovanja političnih strank. Zraven političnih strank pa delujejo tudi družbene skupine, ki promovirajo anti-strankarsko, anti-državno politiko, temelječo na civilnemu upor in samoupravljanju (Zapatisti v Mehiki, Piqueteros v Argentini). Subjekti nove levice so se pomaknili stran tako od leninističnega koncepta nacionalno močne države kot od koncepta močno centraliziranih mednarodnih mrež lokalnih organizacij, ki iščejo globalne povezave za sodelovanje (Barrett in drugi 2008, 12–14).

Drugič, opazimo lahko očitne spremembe v mnogoterosti politične baze in političnih agend. Med nekatere najbolj učinkovite oblike ljudske mobilizacije prištevamo akterje, katerih agende temeljijo tako na klasičnih zahtevah po družbeni enakosti, kot na spoštovanju različnosti. Najboljši primer takšne skupinske mobilizacije je nov kontinentalni indijanizem (*new continental indianismo*), ki ima svoje začetke v organiziranju avtonomnega prebivalstva v Ekvadorskem združenju domorodnih skupin (CONAIE), dandanes pa glavno bazo avtonomnih prebivalcev predstavlja Gibanje proti socializmu (MAS) v Boliviji. Promoviranje enakosti skozi boj proti vsem formam diskriminacije (etnične/rasne, spolne) je v nasprotju s političnimi agendami stare levice⁴ in ena izmed bistvenih značilnosti novih levih družbenih gibanj. Možnosti nove levice po uspešnem sodelovanju so tako odvisne od depolarizirane pluralnosti, kar pomeni predvsem produktivno sodelovanje med političnimi strankami, gibanji in organizacijami, ki nasprotujejo neoliberalnim politikam, imperializmu ali drugim virom neenakosti in zatiranja (Barrett in drugi 2008, 14–15).

Tretja skupna značilnost, ki jo je mogoče zaznati pri vseh subjektih, je obramba civilne družbe kot prostora politične akcije. Ta preobrat v ideologiji levice se lahko razloži preko dejstva, da je bila civilna družba tisti subjekt, ki se je najprej uprl diktatorskih režimom in zavrnil desne militantne politične skupine. Civilna družba, ki se je organizirala preko cerkvenih organizacij, nevladnih organizacij za človekove pravice, se je po desetletjih upiranja nedemokratičnim režimom še okrepila, nevladne organizacije pa so odprle prostor za državljansko osvoboditev (mehiška in brazilaska sosedska združenja v 90-ih, bolivijski domoroden in kmečki svet, ...) (Barrett in drugi 2008, 15–16).

---

ameriško podjetje Bechtel). Še pred tem je vlada spremenila zakon o pitni vodi, ki je tako po novem dovoljeval privatizacijo pitne in sanitarne vode. Mesečni račun za porabo vode se je na gospodinjstvo povečal kar za trikrat in prebivalci so se uprli. Sledili so najprej miroljubni protesti, ki pa so se kasneje izrodili v nasilne demonstracije s posredovanjem oboroženih vojaških enot. Zadnji val protestov (aprila leta 2000) je prinesel podpis sporazuma med Koalicijo za obrambo voda in življenja v Cochabambi ter bolivijsko vlado.

⁴ Najbolj očitna primera diskriminacije avtonomnega prebivalstva predstavljata zatrtje avtonomnega staroselskega gibanja Miskito s strani sandinistov leta 1980 ter nenehna napetost med levičarsko vlado in CONAIE v Ekvadorju.

S sandinistično revolucijo v Nikaragvi leve stranke prvič odločno zavrnejo nedemokratske režime ter se odločijo za pot k spremembam preko reform. Pot doseganja reform poteka preko institucionalnih sprememb ali preko nenasilne zunajinstitucionalne mobilizacije. Za socialno demokracijo in druge skupine, ki zagovarjajo reformistično pot, je obramba njihovih zgodovinsko-političnih pozicij glavna distinkcija, ki loči levico od desnice. Vendar pa nimajo vse stranke popolnoma jasne ideološke pozicije, meja med levimi in desnimi je zabrisana v večini držav. Tako na primer Peronisti v Argentini, Mehiška revolucionarna stranka ali pa čilski socialisti ne zavzemajo jasne ideološke pozicije oziroma so se skozi politično-ekonomske spremembe v preteklosti pomaknili z leve proti sredini. Med strankami, ki pa iščejo radikalno socialno in ekonomsko spremembo, pa se zastavlja vprašanje, kako predstaviti in promovirati nereformistične reforme. Pot reformizma ima dvoje implikacij za novo levico: pomeni distancirati se od oboroženih spopadov in preko družbene transformacije priti na oblast (nepričakovani uspeh levih strank v Kolumbiji); in drugič, reformizem pomeni opustitev modelov centraliziranega socializma, namesto njih so bili predstavljeni ekonomski programi, ki so kombinacija državne intervencije, prerazdelitve dohodkov in demokratičnega načrtovanja. Ekonomski reformizem se tako nanaša na enega izmed osrednjih vprašanj in problemov nove leveice – izgradnjo/predstavitev alternativ neoliberalizmu (Barrett in drugi 2008, 16–17).

Zadnja skupna značilnost glavnih političnih sil je poglobljanje stopnje demokracije v družbi. Poglobljanje in utrjevanje demokracije poteka preko kanalov predstavniške demokracije v kombinaciji s participativno demokracijo (Barrett in drugi 2008, 17).

6 Družbena gibanja

Vzpon novih družbenih gibanj in nenadni uspeh levih političnih strank na volitvah ima svoje korenine v predhodnem neuspešnem implementiranju politik levih strank ter v nasilnem zatrtju leveice v drugi polovici 20. stoletja. James Petras je identificiral tri politične valove levih strank. Prvi val, od 1960 do 1970, imenovan tudi *Fidelistas* (po kubanskem predsedniku Fidelu Castru in njegovi kubanski revoluciji v 50-ih letih - kubanska revolucija je pomenila prelomnico in dala zagon gverilskim gibanjem v 60-ih letih); drugi val, val opozicijskih gibanj pod avtoritarnimi režimi in uvajanjem neoliberalizma; in tretji val, kjer se začne vzpon zunaj-parlamentarnih gibanj v 90-ih letih (Petras 1997). Mnogo posameznikov in političnih strank je v drugem valu ohranilo zgodovinske karakteristike, kazajoče se v nezmožnosti oziroma odporu vzpostavitve

odnosa z novimi družbenimi gibanji. Zato da danes lahko govorimo o trajni konsolidaciji družbenih gibanj tretjega vala, pa je bilo potrebno vzpostaviti nov odnos z določenimi družbenimi skupinami, katerih politična moč in pomen sta bila v preteklosti pogostokrat spregledana in neupoštevana, kot recimo kmetje, prebivalci barakarskih naselij in ženske. Zadnji val je tisti, ki je *roza plimi* dal potreben zagon za prihod na oblast. Vendar pa, kot opozarja Petras, je stopnja pretiravanja navadno ovira, ki preprečuje širši pogled na razvoj družbenih gibanj, saj le-ta niso povsod uspela vsiliti svojih programov, kot je bilo optimistično napovedano in pričakovano v preteklosti. Ta opisan *polom* (op. a.) je verjetno najbolj opazen v Braziliji.

Politično pomemben učinek neoliberalnega prestrukturiranja se je v največji meri pokazal v preureditvi družbenih razredov v Latinski Ameriki. Dva najpomembnejša učinka sta tako bila masivno zmanjšanje delovne sile v javnem sektorju in podobno masivno informaliziranje trga dela (Portes in Hoffman 2003). Oba učinka pa sta bila tesno povezana s strategijo nenadnega večanja konkurenčnosti, kar označuje novo fazo kapitalističnega imperializma na tem kontinentu. Kot posledica se oblikujejo nove oblike politične mobilizacije v regiji, ki sorazmerno z nasilnostjo neoliberalnih politik pridobivajo na svoji moči in obsegu. Kot rezultat lahko tako na primer v andski regiji zasledimo dvojno krizo, krizo politične predstavnosti ter krizo v politični ekonomiji; v Venezueli se kriza nenadnega večanja konkurenčnosti pokaže v nasilnem zatrtju uličnih protestnikov, kar je pripeljalo do razpada pakta sodelovanja dveh najmočnejših političnih strank (*Punto Fijo* pact) (Buxton 2000). Eksplozija zunajparlamentarnih gibanj je bila podobno dramatična tudi v Ekvadorju in Argentini (leta 2001 doživi popoln gospodarsko-ekonomski zlom). V Boliviji so družbena gibanja z oblasti odstranila kar dve aktualni vladi, kot rezultat pa je zaprisegel prvi domoroden predsednik; v Braziliji so družbena gibanja kmetov brez zemlje postala pravi politični fenomen; v Mehiki, Zapatisti ne le da vzpostavijo domorodno komuno v Chiapasu, temveč služijo kot primer inspiracije za vsa nadaljnja protikapitalistična gibanja (Vilas in Hersberg in Rosen 2006, 232–234). Vrsta nevladnih organizacij Latinske Amerike se je tako v luči nasprotovanja svetovni gospodarski ureditvi zbrala na prvem Svetovnem socialnem forumu v brazilskem mestu Portu Alegre, kjer so pod geslom »Drugačen svet je mogoč« skupaj debatirali predstavniki družbenih gibanj, nevladnih organizacij, sindikatov, aktivistov in drugi predstavniki civilne družbe. Svetovni socialni forum se je začel kot alternativa Svetovnemu ekonomskemu forumu v Davosu, kot gibanje posameznikov in skupin, nezadovoljnih s smerjo poteka dogodkov v današnjem svetu, kot kritika liberalno-kapitalističnega sistema ter kot gibanje za drugačno prihodnost in globalno pravičnost.

7 Regionalne povezave – novi kontinentalizem?

Pomemben aspekt roza plime je percepcija premika k bolj neodvisni zunanji politiki. Ta premik vsebuje predvsem odmik od ameriške vojne proti terorizmu, redefiniranje odnosov s Kubo ter (generalno gledano) privzetje bolj antiimperialistične mednarodne pozicije. Prav tako pa se nanaša na vzpostavitev pozicije avtonomnih subjektov v globalizacijskih odnosih, južnoameriških ekonomskih integracijah, socialni politiki in vzpostavitvi alternativne politične ekonomije.

Del percepcije roza plime izhaja tudi iz vzpostavitve pojma *novi kontinentalizem*, ki je tesno povezan z zavrnitvijo prostotrgovinskega območja Amerik (*Free trade of the Americas, FTAA*) in vzpostavitvi Bolivajske alternative za ljudi v Amerikah (*Alternativa Bolivariana para los Pueblos de Nuestra America, ALBA*), ki je nastala na pobudo venezuelskega predsednika Chaveza. Namen ALBE je neposredna konfrontacija z neoliberalno doktrino, namesto nje pa okrepitev regionalnega sodelovanja, boj proti revščini, izključenosti in neenakosti v družbi, konec izključenosti v mednarodnih odnosih ter obuditev državne intervencije in politične participacije (predvsem se to nanaša na domorodne skupine). Sporazum so zraven pobudnic Venezuele in Kube v letu 2004 podpisale še Bolivija leta 2006, Nikaragva leta 2007 ter Dominikanska Republika in Honduras leta 2008. Ostale države imajo status opazovalk. Za najbolj odmevno sodelovanje članic ALBE se šteje energetska sodelovanje (Petrosur) Venezuele, Brazilije in Argentine ter (Petrocaribe), ki ga tvorijo Venezuela, Kuba, Dominikanska republika in 15 članic Karibskega združenja (CARICOM). Zraven energetskega sodelovanja med državami Latinske Amerike pa lahko opazimo tudi povečano ekonomsko integracijo (Banco del Sur in Banco del ALBA). Prav sodelovanje na področju bančništva odpira nove alternative po kolapsu bančnega sistema leta 2008; in sodelovanje na področju telekomunikacij – TeleSur kot prvi regijski televizijski kanal v lasti Venezuele, Argentine, Kube, Urugvaja, Bolivije, Ekvadorja in Nikaragve postaja »novi CNN Latinske Amerike«. Nadalje, ALBA promovira in financira projekte na področju zdravja in izobraževanja, katerih rezultati se kažejo v zmanjšanju revščine, vzpostavitvi brezplačnega javnega zdravstvenega sistema (Venezuela) ter občutnem zmanjšanju nepismenosti med ruralnim prebivalstvom (Carlsen v Prashad in Ballve 2006, 66–68).

Čeprav lahko zasledimo, da ALBA predstavlja alternativo globalnemu kapitalističnemu sistemu (oziroma vsaj tako je bilo zamišljeno), pa je do sedaj znotraj združenja prišlo le do podpisov gospodarskih sporazumov, vzpostavitve temeljev novih zdravstvenih in socialnih programov ter večje ekonomske neodvisnosti od ameriških finančnih/investicijskih institucij. Tako ne moremo govoriti o radikalni transformaciji gospodarstev držav, čeprav obstajajo dokazi o vzpostavitvi paralelnega socialističnega sektorja v Venezueli.

Združenje presega politično delitev levo–desno (delitev je bila presežena z vstopom Hondurasa, ki jo vodi desno usmerjeni konservativni politik Jose Manuel Zelaya Rosales, katerega javne politike so daleč od tradicionalnih »levih politik«) in predstavlja novo pot iskanja prosperitete in sodelovanja med državami članicami ter ima očitne pozitivne učinke na celotno regijo.

Državam članicam Mercosurja⁵ (leta 1991 podpisan sporazum o gospodarskem in političnem sodelovanju držav Latinske Amerike ter vzpostavitvi skupnega trga za to območje – prost pretok storitev, ljudi in denarja) regionalna integracija ni nekaj neznanega. Čeprav velika večina sporazumov temelji zgolj na ekonomskem sodelovanju, pa gredo v zadnjem obdobju sporazumi tudi vse bolj v smeri socialne pravičnosti. Države članice jasno zavzemajo stališče odmika, tako političnega kot gospodarsko–ekonomskega od politike ZDA ter se zavzemajo za odsotnost vpliva mednarodnih ekonomskih institucij (Svetovna banka, Mednarodni denarni sklad, ...) (Hurrell v Fawcett in Hurrell 1995, 253). Leta 2008 je bila z združitvijo Mercosur-ja, Andske skupnosti ter Čila, Surinama in Gvajane podpisana ustanovna pogodba Združenja južnoameriških narodov (*Union of South American Nations - USAN* oziroma s španskimi kraticami *UNASUR*). Združenje ilustrira tako zavezanost socialnim spremembam, kot tudi latinoamerikanizacijo regionalnih politik. V pogodbi je zapisano, da se le–ta nanaša na vse subjekte, ki si prizadevajo in se borijo za emancipacijo in združitev Južne Amerike, ter katerih politike gredo v smeri zmanjševanja socialne in družbene neenakosti ter krejitvi državne suverenosti (Unasur 2008). Nenazadnje, favoriziranje socialnih tematik regionalnih skupin je močan indikator, značilen za politike roza plime.

---

⁵ Argentina, Brazilija, Paragvaj in Urugvaj (kot države ustanoviteljice in polnopravne članice Mercosur-ja), kasneje se integraciji pridružijo še Bolivija, Čile, Kolumbija, Ekvador, Peru in Venezuela, ki pa nimajo statusa polnopravnih članic. Leta 2002 je Čile zaprosila za polnopravno članstvo, vendar so njeno prošnjo zavrnili zaradi predhodnega podpisa bilateralnega prostotrgovinskega sporazuma z ZDA.

8 Zgodovinske politične tendence – druga pot revizionizma

Ko je latinskoameriška levica začela oblikovati svoj ideološki profil, je to počela v izredno zahtevnem in pogosto smrtonosnem političnem okolju. V začetku 20. stoletja so se vladajoče politične elite poskušale izogniti potencialnim revolucionarnih težnjam novih družbenih razredov, ki so nastali kot produkt procesov industrializacije in modernizacije. Stari oligarhi so bili primorani ugoditi zahtevam po politični vključitvi srednjega razreda v odločevalske procese, čeprav si tega niso želeli. Oblikovanju novih elit je sočasno sledil poskus vključitve širših množic v politično dogajanje, kar je potekalo s pomočjo populističnih in korporativističnih strategij, sočasno pa je za lojalnost delavskega razreda (kmetje in revno urbano prebivalstvo niso bili videni kot nosilci revolucionarnega potenciala) tekmovalo večje število družbenih organizacij. Tako je na primer bila perujska komunistična stranka (*PCP, Partido Comunista Peruano*) prva, ki se je politično povezala z diktatorskim režimom generala Benavidesa (1933-39), kasneje pa še s pro-ameriško usmerjenim predsednikom Manuelom Prado (1939-45). V Čilu je komunistična stranka (*PCC, Partido Comunista Chileno*) vzpostavila alianso z radikalno desno usmerjenim predsednikom Pedrom Aguirrom Cerdo v poznih 30-ih, na Kubi pa so se komunisti pomaknili bližje politiki Fulgencia Batiste v začetku 40-ih let. Posledično takšne alianse niso prinesle pozitivnih rezultatov, prav nasprotno, spodkopale so delavsko zaupanje in ogrozile komunistično legitimnost. Skozi čas so komunistične stranke spremenile svojo pozicijo in se obrnile proti vojaškim spopadom in revolucionarnim prevzemom oblasti ter začele iskati dostojnejše oblike sodelovanja znotraj političnega sistema (Lievesley in Ludlam 2009, 26–27).

Po letu 1960 je bila mobilizacija v podpori za človekove pravice, reforma zemlje in zahteva po pravični razdelitvi izzvana s strani mnogih levih oboroženih in neoboroženih gibanj, ki so nastopila proti ohranjanju statusa quo in ujetosti države v vedno iste politične projekte (Pearce 2004, 494). Prioritete levih strank se tako pomaknejo s polja zagovarjanja socialnih in ekonomskih svoboščin proti polju krepitve ustavnih in demokratičnih načel (Lievesley in Ludlam 2009, 29). Mnogi še danes vidijo prednost fiskalne stabilnosti pred razvitimi socialnimi politikami. Sočasno pa levica sprejme tudi zmanjšano vlogo države in vedno večji vpliv privatnega sektorja in novega upravljanja. Za veliko večino je »antagonizem med demokracijo in avtoritarizmom zamenjana in na novo vzpostavljena korelacija med kapitalizmom in socializmom« (Munck 1990, 113). To je bila drugačna levica, levica, ki zavrača oborožene spopade in ki poskuša zmaksimizirati svojo volilno aktivnost na nove družbene skupine - ruralno prebivalstvo, revno mestno prebivalstvo, ženske, domorodne skupine - in tako zaobjeti politike

raznolikosti in identitete. Vendar pa stare navade težko umrejo in tako je še vedno problematičen odnos med vladno levico in popularnimi družbenimi gibanji.

9 Današnje obdobje – nova levica in kritika novih (starih) politik

Vprašanje, ki simbolizira tako prednosti kot pomanjkljivosti nove levice, je, ali lahko ta ponudi dovolj dobro alternativo neoliberalizmu. Problem je še posebej očiten v razmerju med obljubami, s katerimi si je levica pridobila volivce, in omejitvami, s katerimi se je soočila, ko je prišla na oblast. Leve stranke so bile kmalu soočene z dejstvom, da je veliko lažje mobilizirati splošno nezadovoljstvo z neoliberalizmom, kot pa oblikovati alternativo, ki bo to nezadovoljstvo pretvorila v takšne politike, ki bodo promovirale socialno pravičnost na kratki rok in bile okoljsko vzdržne na dolgi rok. Mnoge leve vlade so tako še naprej sledile neoliberalni politiki svojih predhodnikov, kar je na eni strani posledica pritiska globalnih trgov in zahtev mednarodnih finančnih institucij kot kontroverzni ekonomski politiki, na drugi strani pa dejstva, da njihovi volivci predstavljajo le šibko večino volilne baze.

Leta 2004 na volitvah v Urugvaju zmaga Frente Amplio (*Broad Front*), najstarejša politična stranka v Urugvaju. Kot predsednik zapriseže Tabare Ramon Vazquez, levo usmerjeni politik, ki je bil v času gverilske vladavine Tupamaros (1973) v izgnanstvu. Ko se po letih izgnanstva vrne nazaj v državo, za naslednje volitve obljubi obsežne politične spremembe. Njegov politični program tako napoveduje kmetijsko reformo, nacionalizacijo privatnih bank in obuditev javnega sektorja. Pred volitvami leta 2004 je vladal izreden optimizem ne le v stranki, temveč tudi pri ljudeh, ki so si želeli sprememb. Ko zmaga postane realnost, pa se mnoge obljube izkažejo za lažne. Čeprav je nedvomno prišlo do napredka v nekaterih regijah v državi, politični program (Prvih trideset ukrepov ali First Thirty Measures) ni bil realiziran, in čeprav je sam Vazquez prisostvoval pri mnogih regionalnih iniciativah, je Urugvaj podpisal trgovinsko–investicijski sporazum (predhodnik prosto trgovinskega sporazuma) z ZDA. Prav tako je prelomil svojo obljubo, da Urugvaj ne bo plačal svojega zunanjega dolga mednarodnim finančnim institucijam. Šel je celo tako daleč, da je z denarjem, ki bi lahko bil porabljen za socialne programe, plačal predujem Mednarodnemu denarnemu skladu. Njegov gospodarski program se ni pomaknil daleč stran od neoliberalne pozicije in njegov pragmatičen odnos z ZDA je spretno izkoriščal za zaščito interesov države pred večjima in gospodarsko uspešnejšima sosedama Brazilijo in Argentino. Posledično je raslo nezadovoljstvo ne le med volivci, temveč tudi znotraj same

stranke. Veteranski aktivisti in strankarski podmladki so začeli glasno zahtevati znotraj strankarske spremembe, druge levičarske stranke in družbena gibanja pa so javno kritizirala politike Vazqueza (Prashas in Ballve 2006, 35).

O zmagi Luiz Ignacia Lule da Silve na volitvah leta 2002 se je veliko govorilo ne le v Braziliji, temveč po celi Južni Ameriki. Nova vlada pa se je hitro znašla pod plazom kritik, očitali so ji predvsem kapitulacijo pred globalnim kapitalizmom. Zasedovanje politik čim višje gospodarske rasti na račun visoke inflacije je vodilo v priznanje ekonomistov Svetovne banke, da je Brazilija trenutno najpomembnejši eksperiment v Latinski Ameriki. Delavska stranka z Lulo na čelu je v svojem predvolilnem programu obljubljala odmik od ekonomskih politik Svetovne banke in zavrnila implementacijo neoliberalnega modela. Veliko je bilo tako očitkov, da je Delavska stranka v zasledovanju svojih političnih ciljev izigrala principe participatorne demokracije in socialne pravičnosti, kar se je kasneje izražalo v počasni implementaciji in površinski naravi njenih politik. S svojim priznanjem neoliberalnim politikam niso spremenili stopnje revščine, rasizma in socialne izključenost, kvečjemu so jih še poglobili (Prashad in Ballve 2006, 37–38).

Tudi druge politične stranke v regiji so bile kaznovane iz podobnih razlogov. Tako je glavni očitek Danielu Ortegi, predsedniku Nikaragve, bil ta, da je poskušal zadušiti/preslišati različna mnenja in preko neustavnih poti ostati na oblasti. Prav manjšanje političnega prostora za reprezentacijo in kritiko ter naraščajoča inflacija in strukturna revščina so bili povod za širše nezadovoljstvo v družbi. V Argentini so Kirchnerjema očitali, da sta njuni vladi preveč centralizirani in s tem odmaknjeni od potreb širšega kroga ljudi, ki zato vladnih politik sploh ne občutijo. Prvi mesec vladanja Cristine Fernandez so se na ulice podali jezni sindikati, ki so nasprotovali povišanju davkov in zvišanju cen na nekatere živilske proizvode. Odgovor vlade je bil, da so ti ukrepi nujni za redistribucijo dohodkov, vendar je glavni očitek vladi ležal v tem, da skoraj ni bilo dialoga med sindikati in vladnimi predstavniki (Valente 2008). Stavka šolskih delavcev in študentov je ohromila Čile v prvem letu vladanja Michelle Bachelet. Razlog za stavko leži v povečanju privatizacije šolstva in zmanjšanju standardov znanja. Rudarji v rudnikih barka so zahtevali višje plače in pozivali k ponovni nacionalizaciji bakrene industrije; nezadovoljni s politiko vlade pa so bili tudi domorodni prebivalci Mapuche, ki so želeli ustavno priznanje svojih pravic in vrnitev ukradene zemlje (zemljo so zasedle multinacionalne korporacije). Predsednika Urugvaja Rafaela Correo so kritizirali zaradi nadaljevanja neoliberalnih politik ter pasivnega odnosa do strukturnega rasizma v družbi. Združenje Domorodnih skupin v Ekvadorju (CONAIE) je v svojem biltenu tako objavilo obširno kritiko Correinega nasprotovanja vzpostavitvi pluralne družbe, ki bi znotraj sebe bila sposobna

prepoznati svojo etično in kulturno raznolikost v obliki nove ustave (podobne zahteve so bile izražene tudi v Peruju in Mehiki in so jedro političnih načrtov Eva Moralesa v Boliviji). Domorodci nadalje opozarjajo tudi na vladno toleranco do velikega števila rudarskih podjetij, ki so obtožena degradiranja okolja in predstavljajo resno grožnjo domorodnim skupnostim (Denvir in Riofrancos 2008). Tudi Venezuela ni imuna na družbeno kritiko. Mnogi kritizirajo Chaveza predvsem zaradi njegovega ne dovolj odločnega napada na kapitalistične strukture in subjekte v državi; da so najbogatejše naftne rezerve še vedno v lasti tujega kapitala; in da njegov kabinet še vedno ni sposoben izpeljati vseh ključnih strukturnih reform (Petras 2006).

10 Model uvozne substitucije

Države Latinske Amerike so bile do 2. svetovne vojne gospodarsko precej nerazvite in so se držale že zgodovinsko ustaljene tradicije nizko produktivnega kmetijskega sektorja brez kakšne jasne strategije za napredek. Ob koncu 30-ih let so pod diktatorskimi režimi začele uveljavljati gospodarsko politiko, ki je vzpostavila močno vlogo države v gospodarstvu.

V petdesetih in šestdesetih letih je popularna levica zraven neuspešnega gverilskega boja prinesla zelo popularni model državnega vodenja ekonomije. Vse od konca 2. svetovne vojne pa do dolžniške krize v 80-ih je večina južnoameriških držav dosegala impresivne rezultate v gospodarski rasti skozi model uvozne substitucije (*Import Substitution Industrialization, ISI*). Model uvozne substitucije je bil logičen odgovor na zniževanje cen in zmanjšano povpraševanje po izdelkih iz Latinske Amerike (obdobje po 2. svetovni vojni, za katero je bila značilna zmanjšana manufakturna produkcija) (Burton 1998, 909).

Model je sestavljal skupek politik, ki so stimulirale vzpon močnega delavskega razreda v najbolj razvitih državah v regiji. Temeljlil je na premisi, da napredek latinskoameriških gospodarstev pogojuje močan industrijski sektor, kateremu izdatno pomagajo agresivne državne investicije (tako zasebne kot javne), ki spremljajo začasno ustvarjeni visoki tarifni zidovi, ki so ovirali industrijski uvoz. Uvozniki so izgubili svojo moč, pridobila pa jo je država in državna birokracija ter z državo povezani na novo nastali industrijski sektorji. Delavci in druge tradicionalno revne skupine prebivalstva so se organizirali v sindikate, ki so zagotavljali zavarovanje političnih interesov in pravično delitev dobičkov. S strani reformističnih gibanj je bil dosežen očiten napredek v smeri večje enakosti, prerazporeditve bogastva in prihodkov ter

politične participacije, ISI pa je s svojimi politikami še dodatno spodbudil hiter razvoj urbanizacije. Model je temeljil na zaščiti domačih trgov, subvencijah lokalni industriji, javnih investicijah, bil proti favoriziranju organiziranih proizvajalcev - bel moški iz urbanega okolja - ter s svojo usmeritvijo pripomogel k visokim gospodarskim rastem in bil osnova za oblikovanje sistema socialnega varstva. Prav v tem obdobju se v regiji začne razvijati socialna varnost, socialna zaščita za nezaposlene, javna zdravstvena oskrba in razširjena mreža javnega šolstva, ki postane dosegljiva vsem družbenim skupinam (Kingstone 2011, 27–30).

Te pridobitve pa so bile samo začasne, avtoritarni režimi so kmalu po prihodu na oblast zavrgli takšne politike. Neenakost je ostala med najvišjimi na svetu, nepriviligirane družbene skupine so ostale izključene iz odločevalskih procesov ter sadov gospodarske rasti. Izključenost je bila posebej opazna v ruralnih predelih, do katerih reforme sploh niso prišle oziroma je ostalo pri neizpoljenih obljubah, podeželski oligarhi pa so še dodatno poskrbeli, da nikoli ni prišlo do modernizacije zemljiških oblik upravljanja. Visoko centralizirani model, ki je bil značilen za to obdobje, je bil izključujoč tudi v drugih aspektih. Dovoljeval je zelo malo prostora za avtonomno državljansko artikulacijo zahtev ali za predlogo kreativnih rešitev, tako na lokalni kot nacionalni ravni. Drug pomemben vidik ISI modela je, da so domači proizvajalci postajali vse bolj nekonkurenčni, zato so se z namenom obvarovanja proizvajalcev carine z leti vse bolj višale. Zaradi nizke učinkovitosti domačih proizvajalcev ter visokih uvoznih zapor so naraščale cene domačih proizvodov, pa tudi kakovost le-teh je bila nižja glede na tuje proizvode. Protekcionizem in regulacija sta povzročila močna izkrivljanja v gospodarskem delovanju teh držav (Edwards 2009, 11). Nenazadnje pa je bila problematična tudi njegova navezanost na denar, sposojen v tujini, v svojem zadnjem obdobju predvsem na denar ameriških in evropskih bank, ki so v želji po čim večji količini južnoameriškega denarja v obtoku izkoriščale posojilojemalce tako, da so postavljale izjemno visoke obrestne mere za najem posojila. Mnogo južnoameriških držav je tako leta ohranjalo konstanten zunanji dolg navkljub relativno stabilni gospodarski rasti. Ko pa je prišlo do simultanega globalnega padca cen proizvodov (kar se je izražalo v zmanjšanju prihodkov od izvoza) in rasti globalnih obrestnih mer v zgodnjih 80-ih, je regionalni zunanji dolg ušel izpod nadzora. Prva država, ki je razglasila moratorij na svojo plačilno sposobnost, je bila Mehika (1982), sledil ji je celoten kontinent in regija se je znašla v dolžniški krizi⁶ (Hershberg in Rose 2006, 10).

---

⁶Svet sta v 1970-ih letih pretresla dva naftna šoka, ki sta močno vplivala na cene nafte. Ta dva šoka sta ključno vplivala na latinskoameriške države ter na njihovo gospodarsko delovanje v naslednjih dveh desetletjih. Države

11 Neoliberalizem in kriza, ki je sledila

Latinska Amerika je ena izmed regij, kjer so ideje in projekti neoliberalizma padli na plodna tla. Zgodovinsko je bila regija dolgo obremenjena z vojaškimi nedemokratičnimi režimi in ponavljajočimi se ekonomskimi krizami, kar je pripravilo idealno okolje za nasilno implementacijo in širitev idej neoliberalizma.

Skupek ekonomskih politik, običajno združenih v termin neoliberalizem, katerih začetnik so bile v začetku 70-ih let Čile⁷, se je v večjem delu Latinske Amerike razširil po gospodarskem zlomu državnih ekonomij na začetku osemdesetih in začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja. Na prizorišče so stopile demokratične meščanske vlade, ki so bile prisiljene izvajati neoliberalne tržne reforme po diktatu upnikov in Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Washingtona. Tako imenovani Washingtonski konsenz⁸ je pomenil radikalno odpiranje blagovnih in finančnih trgov, privatizacijo in deregulacijo gospodarstva ter zmanjšanje državnih izdatkov, še posebej socialnih in izobraževalnih programov. Nov razvojni model naj bi z dopuščanjem prostega delovanja tržnih mehanizmov regiji prinesel dolgo odlašano vključitev na svetovni trg in s tem tudi blaginjo. Zgodil se je torej radikalen premik iz državnega v tržni razvojni model. Reforme so bile predstavljene v veri, da bo takšna disciplina, ki so jo omogočale in zahtevale neoliberalne politike, ponovno vzbudila zaupanje med tujimi investitorji - tako med

---

izvoznice nafte (med njimi Mehika in Venezuela) so zaradi povišanja cen nafte sprejele zelo ambiciozne razvojne načrte za industrializacijo, si izposojale denar iz tujine ter si na hitro nakopale visoke zunanje dolgove. Izkazalo se je, da zunanjega dolga države ne bodo zlahka odplačevale, saj so bile visoke investicije neučinkovite, predvsem zato ker so bile usmerjene v izjemno neproduktivni javni sektor. Velik vpliv na neuspeh je imela tudi močna korupcija, ki je vladala v teh državah in je dušila gospodarsko učinkovite investicijske projekte. Nafta je postajala relativno dražja glede na njihove izvozne proizvode, izvozni proizvodi so bili razvrednoteni in nastajal je velik trgovinski primanjkljaj. Da bi financirale uvoz potrebne nafte, so se države hitro in obsežno zadolževale (Edwards 2009, 11–13). Naraščajoča vladna poraba je vplivala na naraščanje cen in hitro večanje zunanjega dolga – sledi t. i. dolžniška kriza ali, kot so poimenovali to obdobje, »izgubljeno desetletje«.

⁷ Neoliberalizem je bil v Čilu vpeljan sočasno z vojaških udarom Avgusta Pinocheta. Njegova ekipa pro-tržnih, v ZDA usposobljenih ekonomskih svetovalcev (»Chicago Boys«), pod vodstvom idejnega avtorja in Nobelovega nagrajenca za ekonomijo Milтона Friedmana, je bila kreator radikalnega napada na državni aparat in ekonomske politike države. Uspehu v Čilu sta sledila gospodarska preobrata v ZDA (Reagan) in Združenem kraljestvu (Thatcher).

⁸ Neoliberalni Washingtonski konsenz je vrsta tržno usmerjenih načel, ki so jih pripravile vlada ZDA in mednarodne finančne institucije, in ki jih večinoma obvladujejo in jih uveljavljajo na različne načine – za bolj ranljive družbe pogosto kot stroge strukturalno prilagoditvene programe. Poglavitni »arhitekti« Washingtonskega konsenza so lastniki zasebne ekonomije, predvsem ogromne korporacije, ki nadzorujejo velik del mednarodne ekonomije in imajo sredstva, da obvladujejo nastajanje politik kot tudi strukturnih mišljenj in stališč. ZDA imajo zaradi očitnih razlogov v tem sistemu posebno vlogo.

domačimi kot tujimi - katerih finančne aktivnosti so bile videne kot nujno potrebne za gospodarsko okrevanje in ponovno gospodarsko rast.

Po Bearu in Maloneyu (1997, 314–315) ter Kingstonu (2011, 49–54) neoliberalne politike obsegajo naslednja področja:

- *privatizacija*: države Latinske Amerike so od svetovne finančne depresije v 30-ih letih, skozi financiranje najbolj prizadetih industrijskih sektorjev, izkoriščanju naftnih virov, javnih storitvah in bančništvu povečevale svojo prisotnost v lastnih ekonomijah. Kljub temu da je njihova prisotnost verjetno pomenila večjo stopnjo industrializacije in pripomogla h gospodarski rasti nekaterih industrijskih sektorjev, so številna podjetja v času dolžniške krize zaradi svoje neučinkovitosti postala nedobičkonosna. Podjetja in vlade prevzame prepričanje, da lahko dosežejo fiskalne prilagoditve in izboljšanje ekonomske učinkovitosti le skozi privatizacijo podjetij v državni lasti. Za zagovornike neoliberalizma so podjetja, kjer država nastopa kot delni lastnik, jedro problema izkrivljanja gospodarstva. Kot argument navajajo, da takšna podjetja zaposlujejo preveliko število ljudi, s subvencijami zagotavljajo nerazumno nizke cene proizvodov, določajo nerealne cene za javne dobrine (voda, elektrika, telefon), premalo vlagajo v javno infrastrukturo ter so plodno okolje za razrast korupcije. Podjetja v državni lasti - tudi tista najboljša - so vedno izpostavljena tveganju političnega vmešavanja. Privatizacija je obljubljala oživitev investicij v najpomembnejše sektorje, zmanjšanje stopnje korupcije s postopnim umikom države iz gospodarstva, zmanjšanje fiskalnih bremen neučinkovitim in koruptivnim podjetjem ter zagotovitev povečanja državnega dohodka preko dobička od prodaje;
- *trgovinska liberalizacija*: naslednje področje izkrivljanja in posledično slabe alokacije resursov izhaja iz obsežne zaščite proizvodnih izdelkov, kjer je večina držav v regiji ohranila visoke ravni državnega protekcionizma, ki so bile uvedene v petdesetih in šestdesetih letih. Neoliberalci so kritizirali sistem zaščite domačih proizvodov in visokih vstopnih kvot in carin za tuje proizvajalce, saj naj bi ta povzročal padanje konkurenčnosti, višanje cen in monopolne položaje na trgu. Rešitev so videli v nižjih tarifah, ki ne favorizirajo enega proizvodnega sektorja pred drugim;
- *neposredne tuje investicije*: v času dolžniške kriza je večina držav doživela drastično zmanjšanje tujih investicij, pomanjkanje fiskalnih sredstev za širitev podjetij in zastarelost industrijske tehnologije. Multinacionalna podjetja so navajena poslovanja v tehnološko razvitem in z znanjem podprtem okolju, kjer imajo lažje možnosti dostopa do kapitala in večjo ekonomijo obsega. Tuja podjetja so po spremembi zakonodaj držav dobila dovoljenje

za vstop na latinskoameriške trge, vendar so omejitve ostale. Najbolj zaščiten sektor, nad katerimi je država razglasila monopolno kontrolo, je na primer energetski sektor z naftnimi derivati v Mehiki, Venezueli, Braziliji in Boliviji, zemeljskim plinom v Boliviji in bakrom v Čilu;

- *fiskalne prilagoditve (fiskalni deficit)*: latinskoameriške države so živele nad svojimi zmožnostmi, ker je država poskušala financirati ekonomske programe in življenjski standard ljudi preko presežkov v gospodarstvu (ki jih ni bilo ali so bili premajhni), kar je vodilo v preveliko vladno zadolževanje. Regionalni proračunski primanjkljaji so bili osrednji krivci za visoke stopnje inflacije in neuravnotežene plačilne bilance. Neoliberalni odgovor je bil, da morajo države najti politični pogum in zmanjšati vladne izdatke. Ukrepe za odpravo fiskalnih deficitov je uporabila večina latinskoameriških držav, visoki primanjkljaji so bili v 90-ih letih odpravljeni, nekaj držav pa je beležilo fiskalne presežke;
- *deregulacija (odprava nadzora ter prilagajanja cen in odprava nadzora nad finančnim sektorjem)*: države so, kot orodje dohodkovne razporeditve in kot način zmanjševanja inflacijskih pritiskov, uporabljale nadzor nad številnimi vrstami cen (javne storitve, živila, industrijski izdelki) in kontrolirale investicijske tokove. Učinek take regulacije je bilo popačenje alokacije resursov, preobrnitev številnih, prej dobičkonosnih podjetij v nedobičkonosna, potrebna državna pomoč v obliki subvencij in destimulacija investicij v nekaterih industrijskih sektorjih. Regulacija trga dela je sicer zaščitila delavca, vendar je ta zaščita šla na račun visokih stroškov zaposlitve in še večjih stroškov njegove odpustitve (spodbuda za podjetja, da so se izogibala formalnim potem zaposlitve delavcev in zaposlovanja za polni delovni čas). Neoliberalne politike so zahtevale prekinitev cenovnega nadzora in ponovno postavitev cen na takšno raven, ki bi podjetjem omogočala dobičkonosnost. Nadzor nad uvozom, obrestnimi merami, kvote za najem bančnega posojila in vsiljeni bančni zakupi državnih dolgov so odvrčali prebivalstvo od varčevanja in izkrivljali alokacijo kapitalskih virov;
- *reforma socialnega sistema in trga dela*: socialni sistemi so bili običajno v precejšnji meri finančno podhranjeni in so predstavljali pomemben element povečanja vladnega zadolževanja do visokih odstotkov BDP. Zaščita trga dela številnih držav naj bi vodila v rigidnost trga dela, nezmožnost tekmovanja v konkurenčni svetovni ekonomiji. Pomemben del siceršnjih reform predstavljata odprava dolgoročnih zaščit in reforma trga dela.

Po treh desetletjih stagnacije, visoke inflacije in neto kapitalskem odtekanju je vsem postalo jasno, da je mogoče dolgoročno rast doseči le preko dolgoročnih strukturnih reform, ki bi privabile domače in tuje investitorje. Zaradi odprave številnih politik, osnovanih, da bi izboljšale dohodkovno razporeditev, in ekonomski strogosti, ki so jih spremljale, so bile neoliberalne politike označene kot socialno regresivne in deležne številnih kritik (Bear in Maloney 1997, 331).

Pri interpretaciji rezultatov neoliberalnih politik so si mnenja močno deljena, neoliberalni ekonomski, politični in socialni rezultati pa so mešani. Zagovorniki neoliberalnih politik trdijo, da jim je uspelo obnoviti in povišati gospodarsko rast v regiji, omejiti inflacijo, pomagati zmanjšati javni dolg in deficit in ustvariti nove gospodarske priložnosti za mnogo prebivalcev. Rezultati nakazujejo, da neoliberalizem ni ne pomagal ne škodoval neenakosti in revščini. Prosta trgovina je povzročila padec cen osnovnih potrošniških proizvodov, medtem ko je privatizacija omogočila boljši dostop do številnih osnovnih dobrin (telefonija in preskrba z električno energijo).

Vendar tudi najbolj zagreti podporniki neoliberalizma priznavajo, da vse neoliberalne obljube niso zaživele, da so tržne politike neučinkovite, in da niso izpolnile predhodnih obljub po višji gospodarski rasti, ki bi pomagala zmanjšati stopnjo revščine in neenakosti v družbi. Nedvoumne obljube so bile, da bo kratkoročno trpljenje vodilo v dolgoročno zmago. Do konca 90-ih let dolgoročne pozitivne posledice niso bile tako močne, kot so jih obljubljali, medtem ko je bilo kratkoročno trpljenje močnejše, daljše in bolj boleče, kot so napovedovali. Nasprotniki trdijo, da so neoliberalne reforme močno vplivale na zaposlovanje v javnem sektorju, državno vodenih podjetjih in privatnem proizvodnem sektorju, kjer so reforme sicer ustvarile nova delovna mesta, vendar brez plačila, nadomestila ali zavarovanja za tiste, ki so bili zamenjani. Čeprav agregatna brezposelnost ni posledica neoliberalnih reform, bolj podrobna analiza mikroravenskih podatkov pokaže jasne razloge za širše nezadovoljstvo z neoliberalizmom. Naslednja slabost neoliberalizma je, da je liberalizacija kapitalnih tokov - prostega gibanje kapitala v in iz države - izpostavila ekonomije tveganju hitrega odtekanja denarja in pogubnim posledicam, ki bi izšli iz njega. Nadalje, nasprotniki trdijo, da so neoliberalne reforme pripeljale do deindustrializacije gospodarstva in povratka k zagotavljanju surovin in kmetijskih izdelkov za svetovni trg. Finančna varnost je zamenjala socialno varnost. Narasla je družbena neenakost, dohodki so bili prerazporejeni, vendar navzgor; najnižji delavski razred pa je bil počasi odtujen od ekonomskih priložnosti in socialne mobilnosti. Pasivni položaj mnogih latinskoameriških držav so še bolj zacementirali bilateralni prostotrgovinski sporazumi z ZDA, ki so v zameno za

ohranitev deležev uvoza na severnoameriški trg prinesli zaveze za zagotavljanje prostih rok multinacionalkam. Rast BDP-ja, dosežena s strukturnimi prilagoditvami in liberalizacijo trga, naj bi postopoma izboljšala življenjski standard vseh družbenih slojev, tudi najrevnejših. A v mnogih latinskoameriških državah se je, kljub občutni gospodarski rasti, bogastvo le še bolj skoncentriralo v rokah politične in gospodarske elite, kar je postalo eden izmed ključnih dejavnikov razvoja novih reformističnih gibanj – nove levice (Kingstone 2011, 96–101; Petras 2010a).

12 Nova levica in implementacija neoliberalnih politik – primer Brazilije

Dolga leta je bila Brazilijska država s potencialom, država, imenovana dežela prihodnosti, ki pa to ni bila. Na svoji strani je imela tako velikost ozemlja kot velikost prebivalstva in vire. Kljub temu ji ni uspelo postati pomembna sila na svetovnem prizorišču. Prebijala se je skozi obdobja politične nestabilnosti, vojaške diktature in kasnejše demokratizacije. A zdi se, da je prihodnost za Brazilijsko končno prišla. Pogled na Brazilijsko v 21. stoletju nam razkrije spremembe, tako politične kot ekonomske, ki jih je doživljal celotni kontinent. Te so v veliki meri posledica dolžniške krize v 80-ih letih, ki je poslabšala socialno–ekonomski položaj, neoliberalne politike, ustvarjene kot odgovor na krizo, pa so položaj v večini sektorjev še poostrele. Vzpon Delavske stranke (*Partido dos Trabalhadores, PT*) in vlada predsednika Lule (Luis Inacio Lula da Silva) nakazuje na eni strani nezadovoljstvo z neoliberalno politiko prejšnjih vlad in na drugi strani, neuspeh pri njenem projektu drugačne družbe.

V začetku 90-ih let se je Brazilijska znašla v političnem in ekonomskem kaosu. Osrednji ekonomski problem Brazilije je bila zrušitev modela uvozne substitucije pod težo makroekonomske krize, ki se je zrcalila v neukrotljivi in spiralni inflaciji, ter upadajoča konkurenčnost. Politična kriza se je kazala v močno razdrobljen in polariziranem političnem sistemu, ki ni zmožal proizvesti dovolj visoke koherentnosti in avtoritete, da bi se bil sposoben spopasti z naraščajočimi ekonomskimi problemi. Pot od slabotne demokracije do vzhajajoče zvezde je pot sprejemanja kompromisov znotraj novega ekonomskega modela – pragmatičnega neoliberalizma.

V preteklosti je bila zunanja politika Brazilije popolnoma vdana interesom drugih političnih veselil. Prostotrgovinski sporazumi, predvsem tisti iz ZDA, so bili sprejeti brez zahtev, ki bi

prinesle ugodnosti brazilskemu socialno–ekonomskemu razvoju. Argumenti vlad ob podpisu takšnih sporazumov so ponavadi bili, da si Braziliji samo po tej poti lahko ponovno pridobi kredibilnost demokratične države, ki spoštuje mednarodne sporazume. Z zasledovanjem ciljev Washingtonskega konsenza in vzponom neoliberalnih politik je Brazilija še povečala odvisnost od interesov globalnega trga.

12.1 Neoliberalne reforme in Lulina »tretja pot«

Neoliberalne reforme so se v Braziliji začele kasneje in bolj postopoma kot v drugih državah v regiji. Proces transformacije k neoliberalnim politikam je sovpadal s prehodom iz diktatorskega režima v demokracijo – prva postdiktatorska ljudska vlada leta 1985, nova ustava leta 1988 – in izvolitvijo Fernanda Henriqueja Cardosa (1994-2002) za predsednika Brazilije. Cardoso je striktno sledil navodilom Washingtonskega konsenza in preko njegovih smernic izvajal svojo politiko. Na tej poti je najprej vezal brazilsko denarno valuto na ameriški dolar, zmanjšal tarifne omejitve, povišal obrestne mere, da bi s tem privabil tuje investitorje, izpeljal obširne privatizacijske prevzeme (privatiziral je nacionalno telekomunikacijsko podjetje Telebras, kar je predstavljalo najobširnejšo in največjo privatizacijo do takrat), ki so imeli za posledico premike državnega kapitala in de-industrializacijske učinke. Uspešno je izpeljal reformo socialnega sistema, davčno in administrativno reformo, ohranjal je nizko stopnjo inflacije in posledično dobil volitve leta 1998. Sledilo je obdobje valutne krize, nezadovoljstvo prebivalcev nad večanjem stopnje kriminala v družbi, nezaposlenost, izguba zaupanja v privatizacijske procese in jeza nad ponavljajočimi se korupcijskimi škandali (West 2005, 186–187).

V tem času se Lula začne pojavljati kot sprejemljiv kandidat tako v očeh svoje politične baze, kot najpomembnejše, v očeh poslovnih elit. Bolj kot so se bližale naslednje volitve in bolj kot je bila verjetna njegova izvolitev, večji so bili pritiski mednarodnih institucij in odlivi kapitala vlagateljev iz brazilskega gospodarstva. V tem kontekstu je Lula izdal dokument, imenovan Pismo brazilskemu ljudstvu, v katerem je napovedal zavezanost socialnim spremembam, a hkrati zagotovil spoštovanje dogovorov s poslovnim sektorjem in iskanjem širšega družbenega konsenza pri pomembnih reformah (Katz 2005). V tem pismu Lula poskuša nagovoriti celotno ljudstvo. Ne predstavi se kot levičar, niti kot predstavnik delavcev ali nasprotnik opozicije. Kljub temu lahko v njegovem programu zasledimo ostanek levičarskih idej v vsaj dveh vidikih: prvi je poudarek na potrebi po spremembi, drugi pa njegova odkrita kritika predhodnika Cardosa,

zagovornika neoliberalizma. Na podlagi tega pisma in kasnejših političnih odločitev lahko Lulovo politiko opredelimo kot zmerno-levo, levo-sredinsko ali progresivno.

Svoje delo začne z izgradnjo eksperimenta socialnih politik še kot funkcionar Delavske stranke, ki se realizirajo tik pred volitvami leta 2002. Razširi program *Bolsa Familia* na 11 milijonov ljudi, ki jih s tem reši revščine preko dviga družinskih dohodkov in investicij v človeški kapital. V najrevnejših občinah sredstva iz tega programa predstavljajo glavni vir dohodka. Program *Bolsa Familia*, ki ga vlada šteje za svoj najuspešnejši socialni program, je tako utrdil podporo Lule med depriviligiranimi sloji, kar se je pokazalo tudi na naslednjih volitvah. Pod njegovo vlado se je s praga revščine povzpelo 20 milijonov ljudi, srednji razred naraste kot še nikoli v svoji zgodovini (West 2005, 189). Rezultati socialne politike, glede na razmerje med bogatimi in revnimi sloji, nam razkrijejo, da se je relativni položaj najrevnejšega sloja izboljšal – upad Ginijevega indeksa, povišanje dohodka za najrevnejšo petino prebivalstva, hkrati znižanje dohodka najbogatejšega 1 % prebivalstva, upad deleža prebivalstva, ki živijo pod mejo revščine (The World Factbook 2011).

Močne banke in nizka inflacija dovoljujeta razširitev potrošniških kreditov na stopnje, kot jih še ni bilo, dvigneta potrošnjo in zvišata gospodarsko rast. Država ohranja svojo vlogo v gospodarstvu, čeprav precej manjšo kot v preteklosti, industrijski sektor je še vedno relativno zaščiten v primerjavi z drugimi državami v regiji, kot na primer v Čilu in Mehiki. Liberalizacijski proces, začel še pod vladavino Cardosa, je imel za cilj obrambo strateško pomembnih gospodarskih sektorjev, kot na primer avtomobilsko industrijo. Kot rezultat se domača industrija še danes spopada z nekonkurenčnostjo in neučinkovitostjo, čeprav je množična domača potrošnja pripomogla k dvigu manufakturnih dobičkov. Nadalje, predstavljen je bil nov vladni program za dvig rasti v gospodarstvu (Program za pospešitev rasti), razvit, da pomaga pri razvoju in razpršitvi tehnologije, investicij v infrastrukturo in krepitvi najpomembnejših strateških sektorjev (Petras 2010b, 10–12).

Po začetnih težavah in širšem nestrinjanju s politiko so kritike ekonomske politike izgubile svojo intenzivnost. Glavno zaslugo za to ima dejstvo, da se je ta politika, če jo ocenjujemo glede na lastne cilje, izkazala za relativno uspešno. Začel se je proces oživitve gospodarstva (4,9 % rast BDP-ja v letu 2004 v primerjavi z 0,53 % rastjo v letu 2003), dvignili pa so se celo kazalci dohodkovne distribucije. Čeprav mnogi analitiki poudarjajo, da je bila rast brazilskega gospodarstva zgolj posledica ugodne situacije na mednarodnih trgih, ne pa posledica uspešne

ekonomske politike, je izboljšana gospodarska slika (glede na preteklost) pomenila ponovno izvolitev Lule na volitvah leta 2006 (Krisper 2006).

Lulova vlada je v zunanji politiki prevzela t. i. realistični ali pragmatični pristop, ki temelji na suverenem poseganju države v globalizacijske procese. Privzela je torej politiko, ki priznava pomembno vlogo sodelovanja države v svetovnem gospodarstvu, a pri tem ščiti nacionalne interese. Namesto podrejene vloge v mednarodnih pogajanjih je začela igrati bolj aktivno vlogo srednje močne gospodarske sile, pri tem pa zaradi pragmatičnosti ni pokazala ostrega nasprotovanja, kot je na primer Chavezovo zavračanje kapitala ZDA. To ji je na eni strani omogočilo obrambo MERCOSUR-ja ter na drugi strani možnost vstopa v FTAA, če bi ji ZDA ponudile boljše pogoje. Prav tako se je nova vlada trudila ohranjati dobre odnose in sodelovanje z bolj levimi vladami, kot je Chavezova, večjo pozornost je namenjala odnosom z ostalimi latinskoameriškimi državami ter se zavzela za bolj kritično stališče v pogajanjih o FTAA (Mead 2011).

Zgodba o uspehu pa ni tako rožnata, kot se na prvi pogled zdi. Medtem ko je Lula v času volilne kampanje še promoviral postopno spremembo sistema, je po prevzemu oblasti ta perspektiva zbledela. Člani ekonomske ekipe Lulovega kabineta izvirajo še iz časov Cardosoove vlade in se namesto k spremembam nagibajo k ohranjanju neoliberalne politike.

Socialna reforma pokojninskega sistema v javnem sektorju, predstavljena v prvem letu Lulovega vladanja, je bila močno kontroverzna ter je sprožila masovno mobilizacijo družbenih gibanj proti reformi. Posledično dve stranki zaradi nestrinjanja z reformo tudi izstopita iz vladne koalicije. Reforma temelji na plačevanju novega davka - plačajo ga tisti, ki že celo življenje prispevajo v pokojninski sklad - ki naj bi pomagal zmanjšati socialno-varnostni deficit v družbi. Pokojnine delavcev v javnem sektorju so se zmanjšale in jih prisilile, da so se zaradi pomanjkanja denarja v javnem pokojninskem sistemu obrnili na zasebne pokojninske sklade. Reforma predstavlja Lulin največji poraz, saj politike niso prispevale k zvišanju minimalne plače in zmanjšanju brezposelnosti. Če je davčna reforma imela neposredno manjše socialne posledice kot socialna reforma, pa je njen neuspeh viden v oklevanju zmanjšanja distribucije dohodka, regresivnem davčnem sistemu in visokem javnem dolgu. Podobno je odkritje »offshore« naftnih zalog vodilo Lulino vlado h krepitvi položaja največjega energetskega podjetja Petrobras, čeprav so se začela pojavljati vprašanja, kako bo država izkoristila vse te naftne zaloge (Kingstone 2011, 124–126; Prashad in Ballve 2006, 115–129).

Država je močno odvisna od izvoza svojih produktov na tuje trge, preko katerega napaja svojo robustno ekonomijo in vzdržuje fiskalno stanje. Visoki izvozni prihodki so opogumili Lulino administracijo, ki je kot rezultat le-teh popustila na področju makroekonomskih politik. In čeprav inflacija ostaja nizka, zgodovinska nihanja cen surovin predstavljajo tveganje. Vlada Lule, programsko zavezana univerzalnemu dostopu do socialnih, ekonomskih in političnih dobrin, je pokazala, da daje prednost privilegijem finančnega sektorja, čeprav je hkrati pokazala tudi nekaj občutljivosti za revne družbene sloje. Najbolj očiten primer takšne trditve predstavlja opustitev pred tem v Delavski stranki osrednjega programa participatornega financiranja - programa oblikovanja institucionalnih mehanizmov direktne demokracije in sodelovanja javnosti pri razporejanju javnih sredstev (Sanchez in drugi v Barrett in drugi 2008, 56–57).

Zavezanost trajnostnemu razvoju in spoštovanju okolja je prišla v konflikt z nacionalnimi in mednarodnimi korporacijami agroživilskega sektorja in odločitvijo vlade, da prioriteto pred okoljevarstvom da tem podjetjem, ki investirajo v okoljsko problematične projekte izkoriščanja Amazonije. Zavezanost neoliberalnim reformam se torej ni spremenila niti na področju živilsko-pridelovalne industrije, kjer so se zaradi nestrinjanja z vladnimi politikami oblikovala ruralna gibanja, ki so se povezala v Nacionalni forum za agrarno reformo, in ki zagovarjajo alternativni model razdelitve zemljišč, ki bi kmetom omogočala preživetje na svoji zemlji (Mattei v Moyo in Yeros 2005, 345).

Nazadnje, Lulina administracija se je soočila tudi z očitki o velikih korupcijskih škandalih, ki so s seboj potegnili tudi očitke o demokratičnem vladanju in visoki neenakosti v družbi. Korupcija v vladnih krogih in nizke plače večine zaposlenih so vzrok, da se posamezniki zatekajo h kriminalu v velemestih, kjer živi več kot 80 odstotkov prebivalstva. Presenetljiv je tudi podatek, da je več kot 15 milijonov ljudi še vedno nepismenih.

Delavska stranka, ki je bila v svojih začetkih nastrojena proti neoliberalizmu in je imela vlogo medija za izražanja zahtev po ekonomski in socialni transformaciji družbe, je po osvojitvi oblasti prevzela zmernejšo in bolj pragmatično politiko s pojavljajočimi se elementi neoliberalizma. Korak stran od neoliberalizma in proti politiki nove levice ji je uspel samo na področju zunanje politike, zmanjšanja socialnih neenakosti in večanja občutljivosti za socialna vprašanja. Čeprav je skozi svoja dva mandata Lula bil deležen številnih kritik - da je stranka obrnila hrbet tudi svojim lastnim podpornikom - je Delavska stranka v primerjavi s prejšnjimi političnimi opcijami

vendarle dosegla napredek, ki je Brazilijo povzdignil med ekonomsko najmočnejše države na svetu.

13 Nova levica in (ne)implementacija neoliberalnih politik – primer Venezuele

Venezuelska bolivarianska revolucija je videna v zgodovini Latinske Amerike kot paradigmatični primer zasuka v levo in kot napovedovalka obsežnih političnih in ekonomskih sprememb, ki pretresajo kontinent v zadnjih letih. Izvolitev idejnega vodje revolucije in prvega novolevičarskega predsednika Hugo Chaveza, je med kritiki vzbudila strah pred plimo levih strank na celotnem kontinentu, med podporniki pa predstavlja prvi dokaz, da je v Latinski Ameriki kljub zgodovinski prevladi desne politike in neoliberalizma, možna tudi druga, alternativna pot. Revolucija je pomenila radikalno spremembo tako političnega prostora kot ekonomskega delovanja v državi, reforme, katerih trajnost je sicer vprašljiva, pa so nedvomno povzročile redistribucijo dohodkov od privilegirane manjšine k zastopani večini. Glavna vodila reforme so, da morajo imeli od venezuelskih naravnih bogastev koristi vsi njeni državljani, da je država varuh in zagovornik človekovih in socialnih pravic ter da so državljani glavni protagonisti političnega življenja. V venezuelski zunanji politiki bolivarianska revolucija pomeni zagovarjanje integracije in solidarnosti latinsko ameriških in karibskih držav.

Bolivariansko revolucijo pa moramo, ne glede na njen domino efekt, ki ga je imela na ostale države v regije, razumeti kot specifični venezuelski projekt, ki je izšel iz zgodovinsko-političnega dogajanja (Punto Fijo)⁹ v preteklosti, in pomena, ki ga ima naftni sektor v državi. Do določene mere je vprašljiva tudi opredelitev chavizma oziroma bolivarianizma kot projekta politične levice, saj sta njegovi ključni sestavini nacionalizem in nasprotovanje puntofijizmu, političnemu sistemu, ki je v Venezueli vladal 40 let. Bolivarianizem bi lahko ustrezneje opredelili kot projekt anti-puntofijizma, ki je razvil socialistično identiteto, ne pa kot socialistični projekt v osnovi.

---

⁹ Vse do leta 1957 so bili za Venezuelo značilni omejeni ekonomski razvoj, diktature, periodično politično nasilje in nestabilnost političnega režima. Leta 1958 je bila med socialdemokratsko stranko Demokratske akcije (Accion Democratica, AD) in krščansko stranko Neodvisni odbor za politično in volilno organiziranje (Comite de Organizacion Politica Electoral Independiente, COPEI) sklenjena pogodba iz Punta Fija, kjer sta pred tekmujoči stranki sklenili politično zaveznitvo, ki je med drugim vključevalo dogovor o delitvi položajev v vladi in zavezo k spoštovanju rezultata demokratičnih volitev. Do soglasja je med, sicer nasprotujočima si strankama, prišlo v želji po dokončnem izkoreninjenju več kot stoletje trajajočega avtokratičnega vladanja bogate politične elite in v zadnjem desetletju tudi vojaške (West 2005, 864).

13.1 Neoliberalne reforme in Chavezov »socializem 21. stoletja«

Tudi v Venezueli so se, tako kot v Braziliji, državljani soočili s pomembnimi spremembami, ki so zajele državo v začetku 90-ih let prejšnjega stoletja. Ob padcu cen nafte v začetku 80-ih let je državna ekonomija začela desetletje dolgo stagnacijo, ki je močno prizadela vladne finance, erodirala sposobnost države in njenih služb, poglobila javni dolg in finančni deficit in izpostavila državo korupciji strankokracije. Carlos Andres Perez, ponovno izvoljeni predsednik, je kmalu zapustil svojo nacionalistično in levičarsko preteklost, začel z implementacijo politik Mednarodnega denarnega sklada (MDS) in potrdil varčevalne ukrepe. Ko je njegova vlada poglobila sodelovanje z mednarodnimi finančnimi institucijami, je sam postal izredno nepopularen, kar je vodilo v njegovo odstavitev s položaja predsednika Venezuele leta 1993. Njegov naslednik Rafael Cardera se je takoj po prihodu na oblast soočil z bančno krizo, ki ga je prisilila, da je za pomoč zaprosil MDS in začel z implementacijo politik Washingtonskega konsenza ter s tem prelomil predvolilne obljube venezuelskemu ljudstvu. Do leta 1998 je bila Venezuela že globoko v krizi. Nizke cene nafte na mednarodnem tržišču so izpostavile ranljivost ekonomije in političnega sistema, katerih delovanje je skoraj v celoti odvisno od naftnih prihodkov. Fiskalni deficit, javni dolg, inflacija, dolgotrajne posledice bančne krize leta 1995 in azijske finančne krize leta 1997, zasičenost državnega aparata s *Punto Fijo institucijami* in koruptivnost političnih elit so odprli politični prostor Hugu Chavezu na volitvah leta 1998 (Kingston 2011, 120–121).

Chavez je s svojo karizmatično predstavo, napadom na Punto Fijo režim in nasprotovanjem neoliberalnim politikam prepričljivo dobil predsedniške volitve. Njegova nova stranka Gibanje pete republike (*Fifth Republic Movement, MVR*) in majhne zavezniške stranke so si pridobile zakonodajno moč in skupaj predsedovale razpustitvi strankarskega sistema – sistema – ki je veljal za najbolj stabilnega in najbolj institucionaliziranega v vsej Latinski Ameriki. Nova bolivarianska ustava iz leta 1999 tako na eni strani predstavlja nove smernice v participativni demokraciji in krepi protagonistično vlogo prebivalstva, na drugi pa daje Chavezu skoncentriran in ekstenziven vpliv na vse segmente v družbi. Ustavna reforma naj bi končala prevlado puntofijizma v državnih institucijah in postavila temelje za prehod v t. i. bolivariansko peto republiko (Wilpret 2003, 17–20).

V prizadevanju za širitev demokracije je vlada leta 2005 začela ustanavljati t. i. *consejos comunales* (lokalni sveti skupnosti), organizacije lokalnih skupnosti, preko katerih naj bi člani skupnosti sami odločali o prednostih socialnih programov in razporejali sredstva, namenjena razvoju skupnosti. Lokalni sveti skupnosti združujejo direktno (participatorno) in predstavniško (reprezentativno) demokracijo in predstavljajo poskus oblikovanja novih državnih institucij, ki zaobidejo tradicionalne institucije in na demokratičen način razpršijo moč odločanja (Kozloff 2008, 249).

Na področju zunanje politike je Venezuela leta 2001 sprožila regionalni integracijski projekt ALBA (*Alternativa Bolivariana para los Pueblos de Nuestra America*), ki naj bi bil v nasprotju z FTAA osnovan na principu socialne pravičnosti in enakovrednega sodelovanja. Nasprotovanje FTAA je spodkopalo gospodarske interese ZDA v Latinski Ameriki, medtem ko je bila nacionalizacija nafte sprejeta kot grožnja energetske politiki ZDA. Poleg tega je Venezuela leta 2001 prepovedala prelete ameriških letal preko svojega ozemlja v t. i. vojni proti drogam, za kar si je zaslužila kritiko ZDA, da ogroža mednarodno varnost. ZDA so zraven finančne podpore opoziciji poskušali spodkopati Chaveza tudi z mednarodno izolacijo države; uvedli so npr. prepoved izvoza orožja v Venezuelo in ji preko IMF preprečevali dostop do mednarodnih posojil. Venezuela je odgovorila s krepitvijo gospodarskih vezi s Kitajsko, Rusijo, Iranom in Kubo ter s spodbujanjem latinskoameriških integracijskih procesov. S poudarjanjem antiimperializma in vse večjim nadzorom države nad gospodarstvom je bolivarianizem počasi začel pridobivati podobo socialističnega projekta (Buxton v Lievesley in Ludlam 2009, 69).

Že leta 1996 je Chavez predstavil sistematični predlog alternativnega produktivnega modela, imenovanega Alternativna bolivarijska agenda (*Alternative Bolivarian Agenda*), ki je izpostavil pet produkcijskih sektorjev, ki naj bi imeli značilnosti javno–zasebnega partnerstva kot nov ekonomski model. Ta mešana ekonomska orientacija med državo in privatnimi podjetji je bila vključena v socialno–ekonomski režim nove venezuelske ustave. Ustava tako varuje ekonomsko svobodo in privatno lastnino, medtem kot določa jasno in centralno vlogo države v trgovinski politiki in varuje nacionalno industrijo, ohranja državno kontrolo nad naftno industrijo ter predpostavlja glavno vlogo države v razvoju kmetijstva (Petras 2010b). V prvih letih Chavezovega vladanja, razen v naftni industriji, ni prišlo ne do integralnih predlogov za razvojne modele niti do konsistentnih ekonomskih politik, ki bi vodile gospodarstvo po ciljih Alternativne bolivarijske agende. Politike povečevanja proizvodnje, ki se opira na prioritete povečanja participacija na trgih in ki so v veliki meri pripomogle k kolapsu globalnih cen nafte, so se

radikalno obrnile. Mednarodne iniciative držav izvoznic nafte združenih v Organizacijo držav izvoznic nafte (OPEC) so bile spregledane, prav tako je izvršna oblast prevzela popolni nadzor nad kontrolo naftnih politik v državi. Kot rezultat, v naftnih politikah ni prišlo do nobene koherentne globalne usmeritve. Protekcionistična vladna politika je naletela na slab odziv med glavnimi produkcijskimi sektorji, kot rezultat sta se v družbi pojavila slaba notranja produkcijska sposobnost in politika konflikta, ki sta slabila gospodarstvo (Lander v Barrett in drugi 2008, 84–86).

Ko se je soočenje med sektorji v opoziciji zaostrojilo, je polarizacija v venezuelski družbi postala konsolidirana in okno za politične priložnosti se je hitro zaprlo, temu primerno je bila vlada prisiljena stopiti na pot večjega sodelovanja z neoliberalnimi politikami. Kot rezultat se Chavezove ekonomske politike niso veliko spremenile glede na njegove predhodnike. Velik proračunski primanjkljaj v prvih letih njegovega mandata je prisilil Chaveza k ohranitvi reforme trga, ki jo je načrtoval njegov predhodnik, in ga vodil v nadaljnje krčenje proračunske porabe. Ekonomska situacija pa se je po koncu največjih političnih napetosti¹⁰ od konca 2001 do začetka 2003 začela postopoma izboljševati. Veliko rast, ki je leta 2004 dosegla celo 18,4 odstotka, je bilo po trimesečni stavki normalno pričakovati. Dvomestno rast pa je venezuelsko gospodarstvo dosegalo tudi naslednji dve leti. To je bil seveda velik dosežek za latinsko– ameriško državo, vendar je v primeru Venezuele prvotni razlog za takšen rezultat nafta. Njene cene so v teh letih vztrajno rasle (Weisbrot in Sandoval 2007, 7). Visoki dohodki od nafte so vladi omogočili uresničevanje njenih temeljnih ciljev na področju socialne politike, ki jih je predsednik povzel v frazi »socializem za 21. stoletje«. Veliko tega denarja je preusmerjenega nazaj v družbo preko sistema »misij« (*misiones*), katerega cilji so opismenjevanje, nudenje brezplačne zdravstvene in zobozdravstvene oskrbe, brezplačno srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter še mnogi drugi (Herrera 2005). Pri ocenjevanju uspešnosti takih programov so mnenja deljena, dejstvo pa

---

¹⁰ Leto in pol po Chavezovi ponovni izvolitvi so se postopoma zaostrovale politične napetosti v državi, ko so si na ulicah drug proti drugemu zrlí Chavezovi nasprotniki in zavezniki. K temu je veliko prispeval zbir zakonov, ki jih je predsednik z dekreti uvedel novembra 2001. Vsebovali so spremembe na več področjih – šolstvu, kmetijstvu, organiziranosti sindikatov in naftni industriji. Predsednikov oster ton do nasprotnikov in nepripravljenost na kakršnakoli pogajanja sta vodila v krhanje njegove lastne koalicije in zmanjšanje njene moči v skupščini. Ko opozicija leta 2002 organizira prvo splošno stavko, se Chavezovi privrženci pred predsedniško palačo spopadejo z demonstranti, kar je še isti dan privedlo do državnega udara. Chaveza aretirajo, oblast pa prevzame začasna vojaška hunta. Ko hunta imenuje kabinet, sestavljen iz desno usmerjenih ekonomistov, razpusti demokratično izvoljeno narodno skupščino ter ukine ustavo, tako vojska kot sindikati umaknejo podporo novi vladi. Sledi vrnitev Chaveza na oblast (West 2005, 868).

je, da se je po krizi v letih 2002/03 merjena stopnja revščine¹¹ znižala tudi precej pod raven pred Chavezovim prevzemom oblasti (Weisbrot in Sandoval 2007, 11).

Verjetno gre za najbolj resen ekonomski pomislek pri vprašanju Chavezovih politik v smer ponovnega vodenja gospodarstva po modelu uvozne substitucije in državno vodenih podjetij. Chavez je ponovno razširil število podjetij, v katerih ima večinski delež država skozi obširne procese nacionalizacije in renacionalizacije, predvsem na področju telekomunikacij, električne oskrbe, železne in cementne industrije ter naftnega sektorja, kjer država nastopa kot subjekt javno–zasebnega partnerstva. Nenazadnje je vrnitev k modelu uvozne substitucije na plano ponovno povzdignila star problem: inflacijo (28,2 % v letu 2010) (The World Factbook 2011).

Mnogi opozarjajo na zgodovinski fenomen cikličnega ponavljanja »boom« obdobja, ki nastane zaradi visokih cen nafte in posledično visokih prihodkov od prodaje le–te, in obdobja krize, ki skoraj brez izjeme sledi. Na Chaveza letijo očitki, da ne poskuša prekiniti tega zgodovinskega vzorca ponavljanja, ki je daleč od učinkovitega za venezuelsko gospodarstvo. Njegov nasilni odziv na kakršno koli nasprotovanje njegovi oblasti vedno znova očrni njegovo »demokratično vladavino« in vodi državo v destruktivno gospodarsko preteklost. Zaradi svoje karizmatičnosti je okoli sebe in širše v regiji uspel združiti novo levico, vendar je zelo vprašljivo, ali je tudi uspel ponuditi takšen model vladanja, ki bi državo popeljal na pot ekonomskega, političnega in demokratičnega razvoja. Kakorkoli, skupek politik, ki jih je pripravila vlada, trenutno še ne moremo poimenovati alternativni razvojni model ali jasna alternativa neoliberalizmu. Te politike se pojavljajo predvsem zaradi potrebe po sprotnem prilagajanju na politične in ekonomske spremembe v svetu, njihova implementacija je pogosto pred teoretično pripravo. Glede na stanje političnega soočenja in odsotnost močnih poslovnih skupin, ki bi bile pripravljene podpreti enotni razvojni model, je artikulacija med sklopi politik, spodbujenih s strani države in aktivnostmi privatnega sektorja, zelo nejasna. Uspeh Chavezovega modela bo odvisen od obsega, v katerem bodo socialne politike in aktivnosti, povezane z endrogenim razvojem, postale avtonomen proces akumulacije, ki zahteva oblikovanje samozadostnega procesa za generiranje zaposlenosti in povpraševanja po blagu in storitvah, kot tudi nove naložbene zmogljivosti, ki ne bodo odvisne od državnih sredstev (Lander v Barrett in drugi 2008, 89).

---

¹¹ Nekateri viri trdijo, da je dejanski napredek pri lažšanju revščine še večji od izmerjenega, saj zaradi narave izboljšav na področju zdravstvenega varstva in izobraževanja teh ni mogoče ovrednotiti.

14 Zaključek

Vzpon nove levice je radikalno spremenil družbeno-politično situacijo v državi in temeljito preoblikoval razmerja moči v družbi. Več kot očitno je, da je nujnost vzpona levih strank v tem, da so odsev bojev na celotnem kontinentu. Ker govorimo o političnem procesu, ki je spreminjajoča se komponenta, le-ta še daleč ni končan.

Države Latinske Amerike nadaljujejo s svojim bojem proti bolj ali manj istim problemom, proti katerim so se borile že v preteklosti – neenakomerni gospodarski rasti – ki jo spremljata visoka stopnja revščine in, svetovno gledano, najvišja stopnja neenakosti v družbi; neučinkovite državne institucije, ki so prinesle koristi samo omejeni manjšini v populaciji; neodzivne politične institucije, ki se mnogokrat izneverijo potrebam in skrbem navadnega prebivalstva, in ki so nezmožne svoje predvolilne obljube pretvoriti v politično akcijo. Latinskoameriški ekonomski problemi so si ostali zelo podobni, tako skozi avtoritarne režime in obdobja demokracije, kot skozi državno vodeni ISI in tržno usmerjeni neoliberalizem.

Latinska Amerika je od leta 1930 pa do danes šla skozi velike spremembe, veliko od njih je bilo impresivnih in progresivnih. Za razliko od preteklosti veliko ima veliko več državljanov dostop do osnovne zdravstvene in materinske oskrbe, pitne vode in urejenega sanitarnega sistema. Prihodki so se v zadnjem desetletju povečali, srednji delavski razred se je okrepil, tako ekonomsko kot politično. Z nasprotovanjem elitizmu in avtoritarnosti prejšnjih vlad so stranke in družbena gibanja nove levice odigrale pomembno vlogo pri demokratizaciji Latinske Amerike, vendar po njenem vzponu na oblast demokratičnost vlad v nekaterih državah ostaja pomanjkljiva. Nova levica je razvila nekatere inovativne demokratične prakse, ki razširjajo moč soodločanja med prebivalstvo, a problem leži v pretiranem personaliziranju vodenja državne politike in izključevanju nekaterih slojev prebivalstva. Toda gospodarska rast zaostaja za ostalimi regijami, je več kot polovico manjša kot tista v Vzhodni Aziji. Rast ne reši vseh problemov, ni dovolj samo dvigniti ljudi iz revščine in odpraviti neenakosti. Gospodarska rast je v zadnjem obdobju solidna, vendar ne spektakularna. Države implementirajo nove, inovativne politike, ki pa do sedaj še niso učinkovite.

Navkljub vsem naraščajočim problemom in nasprotovanjem, samo v primeru Venezuele (in mogoče Bolivije), lahko govorimo o resničnem poskusu potiskanja države do svojih meja v želji odpreti jo za vse oblike ljudske kontrole. Najvidnejši napredek so ustvarila družbena gibanja Zapatistov, Piqueterosov, delavske kooperative, združenja civilnega prebivalstva za pitno vodo

in druge naravne resurse. Eden največjih uspehov nove levice je oživitev regionalnih integracijskih procesov. S poenotenim nastopanjem v regionalnih organizacijah bo regija lažje zastopala svoje interese v mednarodnem okolju in tako igrala pomembno vlogo v svetovnem političnem redu.

Na vprašanje, ali ima nova levica jasno razvito alternativo neoliberalističnemu modelu, je moj odgovor »ne«. Namesto jasne alternative pa nam lahko ponudi množico tako lokalnih kot regionalnih iniciativ, ki bolj ali manj zasledujejo cilje progresivne politike. Programi te politike se, za razliko od stare levice, ne osredotočajo več na radikalne spremembe sistema, temveč uvajajo socialne reforme. Sprejemajo nekatere principe tržne ekonomije, a jih kombinirajo z reformami, kot so razni socialni programi za izboljšanje kvalitete življenja lokalnih prebivalcev na več področjih; zagovarjajo aktivnejšo vlogo države kot posrednika med kapitalom in delovno silo; uvajajo bolj progresivno davčno politiko itd. Te politike sicer uspešno rešujejo nekatere socialne probleme, a jih ne moremo videti kot izdelani in konsolidirani model neoliberalizmu. Zaradi nejasne alternative je tranzicijo, ki smo ji priča v zadnjem desetletju, mogoče prej videti kot gibanje v določeni smeri, kot pa gibanje proti jasnemu cilju, in jo vrednotiti glede na to, v kakšnem obsegu gredo njene iniciative v smeri naslednjih široko sprejetih vrednot znotraj same levice.

Uspešnost alternativnega modela je bila velikokrat konfrontirana s strani specifičnih ovir, na katere so naletele vlade latinskoameriške levice. Strukturno neugodna pozicija regije znotraj globalne ekonomije, nizek življenjski standard prebivalstva ter ostro nasprotovanje domačih in mednarodnih elit proti progresivnim gospodarskim in socialnim politikam. Tako moramo glede na specifične razmere pri ocenjevanju politik nove levice vzeti v obzir ne le dejanski dvig življenjske ravni, ampak tudi sposobnost nove levice za spremembo strukturnih razmerij moči.

15 Literatura

- Barrett, Patrick, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez–Gravito, ur. 2008. *The new Latin American left: Utopia Reborn*. London: Pluto Press.
- Bear, Werner in William Maloney. 1997. Neoliberalism and Income Distribution in Latin America. *World Development* 25 (3): 311–327.
- Bobbio, Norberto. 1995. *Desnica in levica*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Boron, Atilio. 2008. Promises and challenges. The Latin American left at the start of the twenty–first century. V *The new Latin American left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barrett, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez–Gravito, 232–254. London: Pluto Press.
- Burton, J. Henry. 1998. A Reconsideration of Import Substitution. *Journal of Economic Literature* 36 (6): 903–936.
- Buxton, Julia. 2000. *The failure of political reform in Venezuela*. Basingstoke: Ashgate.
- --- 2009. Venezuela: The political Evolution of Bolivarianism. V *Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy*, ur. Gerladine Lievesley in Steve Ludlam, 57–74. London: Zed Books Ltd.
- Castañeda, G. Jorge. 1993. *La utopia desarmada: intrigas, dilemas y promesa de la izquierda en America Latina*. Buenos Aires: Ariel.
- --- 1996. Latin America's left turn. *Foreign Affairs* (maj/junij). Dostopno prek: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61702/jorge-g-castaneda/latin-americas-left-turn> (4. avgust 2011).
- Carlsen, Laura. 2006. Timely demise of Free Trade Area of the Americas. V *Dispatches from Latin America: On the frontlines against neoliberalism*, ur. Vijay Prashad in Teo Ballve, 68–73. Cambridge: South and Press.

- DeLong, R. Seth. 2005. *The Latin American New Left: Chavez's influence continues to spread throughout the continent*. Dostopno prek: http://www.thirdworldtraveler.com/Latin_America/LatinAmerica_NewLeft.html (12. avgust 2011).
- Denvir, Daniel in Thea Riofrancos. 2008. Ecuador: CONAIE Indigenous Movement Condemns President Correa. *Upside Down World*, 16. maj. Dostopno prek: <http://upside-down-world.org/main/ecuador-archives-49/1288-ecuador-conaie-indigenous-movement-condemns-president-correa> (16. avgust 2011).
- Edwards, Sebastian. 2009. *Forty years of Latin America's economic development: From the alliance for progress to the Washington Consensus*. Dostopno prek: <http://www.nber.org/papers/w15190.pdf> (28. avgust 2011).
- Giddens, Anthony. 2000. *Tretja pot*. Ljubljana: Orbis.
- Hershber, Eric in Fred Rosen, ur. 2006. *Latin America After Neoliberalism. Turning the Tide in the 21st Century?* New York: The New Press.
- Hurrell, Andrew. 1995. Regionalism in the Americas. V *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*, ur. Louise Fawcett in Andrew Hurrell, 250–282. Oxford: Oxford University Press.
- Katz, Claudio. 2005. Latin America's new left governments. *International Socialism*, 27. junij. Dostopno prek: <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=124&issue=107> (1. september 2011).
- Kingstone, Peter. 2011. *The Political Economy of Latin America: Reflections on Neoliberalism and Development*. New York: Routledge.
- Kozloff, Nikolas. 2008. *Revolution! South America and the Rise of the New Left*. New York: Palgrave Macmillan.
- Krisper, Boštjan. 2006. Levica v Latinski Ameriki. *Sobotna priloga Dela*, 8 (4. marec).
- Lander, Edgardo. 2008. Venezuela. Populism and the Left: Alternatives to Neo-liberalism. V *The new Latin American left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barrett, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Gravito, 69–98. London: Pluto Press.

- Lievesley, Geraldine in Steve Ludlam, ur. 2009. *Reclaiming Latin America: Experiments in Radical Social Democracy*. London: Zed Books Ltd.
- Mattei, Lauro. 2005. Agrarian Reform in Brazil under Neoliberalism: Evaluation and Perspectives. V *Reclaiming the Land: The Resurgence of Rural Movements in Africa, Asia and Latin America*, ur. Sam Moyo in Paris Yeros, 341–358. London: Zed Books Ltd.
- Mead, Russell Walter. 2011. Brazil: What Could Go Wrong. *The American Interest*, 21. april. Dostopno prek: http://blogs.the-american-interest.com/wrm/2011/04/21/brazil-what-could-go-wrong/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+WalterRussellMead+%28Walter+Russell+Mead%27s+Blog%29 (2. september 2011).
- Munck, Ronaldo. 1990. Farewell to Socialism? A Comment on Recent Debates. *Latin American Perspectives* 65 (17): 113–121.
- Pearce, Jenny. 2004. Collective Action or Public Participation? Complementary or Contradictory Democratization strategies in Latin America. *Bulletin of Latin American Research* 23 (4): 483–504.
- Petras, James. 1997. Latin America: The resurgence of the left. *New Left Review* 1/223. Dostopno prek: <http://newleftreview.org/?view=1901> (20. avgust 2011).
- --- 2006. Is Latin America Really Turning Right? *Counterpunch*, 3. junij. Dostopno prek: <http://www.counterpunch.org/2006/06/03/is-latin-america-really-turning-left/> (22. avgust 2011).
- --- 2007. *Latin America – Four Competing Blocs of Power*. Dostopno prek: <http://petras.lahaine.org/?p=1700> (5. avgust 2011).
- --- 2010a. *Latin America's Twenty-First Century Socialism in Historical Perspective*. Dostopno prek: <http://petras.lahaine.org/?p=1823> (29. avgust 2011).
- --- 2010b. *Latin America: Roads to 21st Century Capitalist Development*. Dostopno prek: http://www.lahaine.org/petras/b2-img/petras_roads.pdf (1. september 2011).
- Portes, Alejandro in Kelly Hoffman. 2003. Latin American Class Structures: Their Composition and Change during the Neoliberal Era. *Latin American Research Review* 38 (1): 41–82.

- Prashad, Vijay in Teo Ballve, ur. 2006. *Dispatches from Latin America. On the Frontlines Against Neoliberalism*. Cambridge: South and Press.
- Unasur. 2008. *Tratado constitutivo de la union de naciones suramericanas*. Dostopno prek: http://www.comunidadandina.org/unasur/tratado_constitutivo.htm (14. avgust 2011).
- *The World Factbook*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html> (2. september 2011).
- --- Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html> (3. september 2011).
- Sanchez, Felix, Joao Machado Borges Neto in Rosa Maria Marques. 2008. Brazil. Lula's government: a critical appraisal. V *The new Latin American left: Utopia Reborn*, ur. Patrick Barrett, Daniel Chavez in Cesar Rodriguez-Gravito, 42–68. London: Pluto Press.
- Valente, Marcela. 2008. Argentina: Farm Strike Exposes Fernandez's Weak Flank. *Upside Down World*, 31. marec. Dostopno prek: <http://upsidedownworld.org/main/news-briefs-archives-68/1200-argentina-farm-strike-exposes-fernezs-weak-flank> (10. avgust 2011).
- Vilas, M. Carlos. 2006. The Left South America and the Resurgence of National-Popular Regimes. V *Latin America After Neoliberalism. Turning the Tide in the 21st Century*, ur. Eric Hershberg in Fred Rosen, 232–251. New York: The New Press.
- Weisbrot, Mark in Luis Sandoval. 2008. *Update: The Venezuelan Economy in the Chavez Years*. Washington: Center for Economic and Policy Research. Dostopno prek: http://www.cepr.net/documents/publications/venezuela_update_2008_02.pdf (3. september 2011).
- West, Jacqueline, ur. 2005. *South America, Central America and the Caribbean 2005*. London: Europa Publications.
- Wilpret, Gregory. 2003. An Imminent Coup in Venezuela? V *Coup Against Chavez in Venezuela*, ur. Gregory Wilpert, 17–23. Caracas: Fundation Venezolana la Justicia.